

Makale Bilgisi: Kılınççeker, Ö.(2024). Türk Tarih Heyetinin Marmara ve Ege Bölgelerindeki Tarihi Alanları İnceleme Gezisi (12-19 Eylül 1935). DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:1, ss.160-195.	Article Info: Kılınççeker, Ö. (2024). Historical Study Trip of The Turkish Historical Committee to Marmara and Aegean Region (12-19 September 1935). DEU Journal of Humanities, Volume:11, Issue:1, pp.160-195.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 05.10.2023	Date Submitted: 05.10.2023
Kabul Edildiği Tarih: 14.03.2024	Date Accepted: 14.03.2024

TÜRK TARİH HEYETİNİN MARMARA VE EGE BÖLGELERİNDEKİ TARİHİ ALANLARI İNCELEME GEZİSİ (12-19 EYLÜL 1935)

Özlem Kılınççeker*

ÖZ

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Atatürk'ün inkılaplarını tarih bilinciyle kuvvetlendirmek amacıyla 1931 yılında kurulmuştur. Cemiyet'ten Türk Tarihi'nin köklerinin araştırılmasını ve çağdaş metotlarla yeniden ele alınarak yazılmasını isteyen Atatürk, kurulduğu günden itibaren Cemiyet'e tam destek olmuş ve görev alan tüm bilim insanlarına her daim ışık tutacak direktifler vermiştir. Bu hedefle yola çıkan, 1935 yılında adı Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilen Cemiyet; Türk milletinin tarihinin yalnız Osmanlı Tarihi ile sınırlanmayacağını, Türklerin tarihinin çok daha eski olduğunu hatta bütün medeniyetlere ilham kaynağı olduğu görüşünü savunmuştur. Ayrıca Türklerin sarı ırktan değil beyaz ırktan insanlar olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu konuların araştırması ve yerinde inceleme yapılması için Türk Tarih Kurumu bünyesinde alanında uzman isimlerden Türk Tarih Heyeti oluşturulmuştur.

Türk Tarih Heyeti bu amaçla hem yurt dışında ve hem de yurt içinde tarihi mekânlara pek çok inceleme gezisi yapmıştır. Yapılan inceleme gezilerinde görülen yerler ve bilimsel açıdan yapılması gereken noktalar Atatürk'e rapor edilmiştir. Heyet yurt içinde Anadolu kültürünün geçmişi ve bunun Orta Asya'ya bağlayan kanıtlarını belgelerle ortaya çıkarmak amacıyla Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine inceleme gezilerine çıkmıştır. Bu gezilerden biri 12-19 Eylül 1935 tarihleri arasında Anafartalar, Truva ve Ege Bölgesine düzenlenmiştir. Geziye çoğunluğu Kurum üyesi; tarih ve arkeoloji alanı başta olmak üzere alanında uzman 16 kişi katılmıştır. Heyet üyeleri Çanakkale ve İzmir'de yedi gün boyunca özellikle çok önemli medeniyetlerin izlerini taşıyan arkeolojik kalıntılar üzerinde incelemelerde bulunmuş ve bunların korunmaları için neler yapılabileceği hakkında fikirler bildirmişlerdir. Gezide yaşananlar Heyet'te görevli, dönemin Türk Tarih Kurumu'nun ilk sekreteri Uluğ İğdemir tarafından günlük olarak tutulmuştur.

* Öğr. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
ozkincceker@adiyaman.edu.tr, ORCID:0000-0003-0505-3649.

Bu çalışmada, Marmara ve Ege havzasına yapılmış olan inceleme gezisinde yaşananlar ve sonuçları Uluğ İğdemir'in günlük gezi notları ile dönemin ulusal ve yerel gazeteleri ışığında ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türk Tarih Kurumu, Afet İnan, Tarih Heyeti, Marmara, Ege.

HISTORICAL STUDY TRIP OF THE TURKISH HISTORICAL COMMITTEE TO MARMARA AND AEGEAN REGION (12-19 SEPTEMBER 1935)

ABSTRACT

The Turkish History Research Society was founded in 1931 with the aim of strengthening Atatürk's revolutions through historical awareness. Atatürk, who asked the Society to research the roots of Turkish History and rewrite it with contemporary methods, has supported the Society since the day it was founded and has always given directives to shed light on all the scientists involved. The Society, which set out with this goal, was renamed the Turkish Historical Society in 1935; it has defended the view that the history of the Turkish nation could not be limited to the Ottoman History alone, that the history of the Turks was much older, and that it was a source of inspiration for all civilizations. It has also revealed that it should be accepted that the Turks are not of the yellow race, but of the white race. In order to research and conduct on-site examination of these issues, a Turkish History Committee was formed, one of the experts in the field, within the body of the Turkish Historical Society.

For this purpose, the Turkish History Committee has made many study trips to historical places both abroad and in the country. The places seen in the study trips and the points that need to be done scientifically were reported to Atatürk. The delegation went on study trips to various regions of Thrace and Anatolia in order to reveal the history of Anatolian culture and its evidences connecting it to Central Asia with documents. One of these trips was organized between 12-19 September 1935 to Anafartalar, Troy and the Aegean Regions. The trip was attended by 16 people, mostly members of the Institution and experts in the fields of history and archaeology. The members of the delegation visited the archaeological remains bearing the traces of very important civilizations in Çanakkale and İzmir for seven days and gave their opinions on what can be done to protect them. The events of the trip were kept daily by Uluğ İğdemir, the first secretary of the Turkish Historical Society at the time.

In this study, the experiences and results of the research trip made to the Marmara and Aegean basins were presented in the light of Uluğ İğdemir's daily travel notes and national and local newspapers of the period.

Keywords: Turkish Historical Society, Afet İnan, Historical committee, Marmara, Aegean.

1. GİRİŞ

Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde halkın desteğiyle kazanılan Millî Mücadele'deki askeri başarıları yine onun önderliğindeki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki inkılaplar takip etmiştir. Uluğ

İğdemir¹ buna kanıt olarak Atatürk'ün, büyük işleri milletçe yapmayı sevdiğini, bunun en iyi göstergesinin de Sivas Kongresi'nin toplanması ve Büyük Millet Meclisi'ni Ankara'da açması olduğunu gösterir. İğdemir bunu "Atatürk'ün en karışık, en zor günlerde dahi meclisin incelemelerinden ve eleştirilerinden kaçınmadığını, yanlış yorumları bile her defasında doğru yolu bulan zekâsıyla düzelterek arkadaşlarını büyük ülküsü çevresinde toplamayı başardığı" (İğdemir, 1963, s. 641) sözleriyle ifade etmiştir. Atatürk, bizzat organize ettiği bu inkılaplarını tarih bilinciyle kuvvetlendirerek derinleştirmek istemiştir. Bu sebeple Atatürk'ün özel isteği üzerine her alanda olduğu gibi Türk Tarihi alanında da pek çok çalışma ve yenilik yapılmıştır (Gölen, 2002, s. 162, 163).

Atatürk, ilk olarak mevcut tarih görüşlerinin ışığında Türk Tarihinin çağdaş metotlarla yeniden ele alınarak yazılmasını istemiştir. Atatürk konuyla ilgili Samsun'da 28 Eylül 1925 tarihinde İstiklal Ticaret Mektebi'nde katıldığı bir toplantıda "Bizim milletimiz derin bir maziye sahiptir. Milletimizin tarihini düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden çok asırlar evveline Selçuklu Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan Büyük Türk devrine kavuşturur." sözleriyle daha eski devirlerin araştırılmasını işaret etmiştir (Halaçoğlu, 2012, s. 547-549. Çora, 2021, s. 66, 67, 74; Nâsır Yüceer, 1; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1-3, 2006, s. 342.)

Atatürk'e 1928 yılında manevi kızı Afet İnan'ın (İstanbul Fransız Lisesi öğrencisi iken) Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, yazılı olan "Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupalıların düşüncesine göre ikinci sınıf insan tipi olduğunu" yazan cümleleri göstermesi ve "Bu böyle midir?" sorusu üzerine "Hayır olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış" diyerek Tarih bilimine bu yıldan sonra daha çok ve ciddi bir zaman ayırmıştır. Yaşanan bu diyalogdan sonra Afet İnan'ın da 1929 yılından itibaren tarih üzerine çalışmalarını yoğunlaştırdığı görülmektedir. Atatürk ilk iş olarak tarih adına yeni çıkmış kitapları içeren bir tarih kitaplığı kurdurmuştur. Üst düzey bürokratlara ve bilim adamlarına tarihi konular üzerinde çalışma görevini vermiş ve bazı tarihçilerle de bu kitapları incelemeye başlamıştır. Dahası Atatürk'ün meşhur akşam yemekleri tarih konularının bilimsel platformda konuşulduğu ve tartışıldığı masalar olmuştur (İnan, 2009, s. 255-257; İnan, 1939, s. 244).

1930'lara gelindiğinde tarih alanında önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. Ankara'da Türk Ocakları Merkez Heyeti binasında VI. "Türk

¹ Uluğ İğdemir 1900'da Lâpseki'de doğmuştur. Mesleki hayatında; öğretmen, gazeteci, yazar, bürokrat olarak görev yapmıştır. Atatürk'ün emriyle kurulan Türk Tarih Kurumu Sekreterliğine getirilen İğdemir 1982 yılında emekli oluncaya kadar 48 yıl boyunca Türk Tarih Kurumu Genel Müdürlüğü ve Genel Sekreterliği yapmıştır. 1994'de Çanakkale'de hayatını kaybetmiştir. Uluğ İğdemir'le ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız; _____, (1979), Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Uluğ İğdemir'in 80. Doğum Günü Töreninde Yapılan Konuşmalar, Belleten, 43(170), s. 523-535.

Ocakları Kurultayı” nda Türklerin ilk çağlardan itibaren dünya tarihinde var olan medeniyetlere ev sahipliği yaptığını, dünya medeniyetine ne kadar katkı sağladığını planlı ve bilimsel açıdan ortaya koyabilmek için Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin kurulmasının kararı alınmıştır (Gölen, 2002, s. 164; Öztaş, 2009, s. 96, 97). Bu kapsamda 15 Nisan 1931’de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti resmen kurulmuştur (Aktürk, 2021, s. 166)². Cemiyetin bu tarihten sonraki temel amacı Türk Tarihi’ni gerçek belgeler ışığında araştırarak yeniden yazmak ve bu bilgileri dünyaya duyurmak olmuştur. Bu yolla millî kültürü koruyarak yeni bir millî tarih şuuru oluşturmak ve çağdaş medeniyetlere Türkler hakkındaki olumsuz iddialarının ve haklarında kullanılan “barbar, kaba saba” gibi aşağılayıcı ifadelerin gerçek olmadığını ispatlamak amaçlanmıştır (Halaçoğlu, 2012, s. 547, 548; Çora, 2021, s. 66, 67, 74; Nâsır Yüceer, 2; İğdemir, 1973, s. 7; İnan, 2009, s. 257, 258, 266, 268)³. Bu amacın yanında Anadolu’da yaşamış çok eski uygarlıkları da ortaya çıkarmak ve “Türkiye halkının ve özellikle de Türk kavminin tarih boyunca birbiriyle ilgisi olduğunu ortaya koyarak genel Türk Tarihi ve uygarlığının yeni araştırmalara dayalı olarak tutarlı bir şekilde yazılması da amaçlanmıştır”. Ancak Atatürk bu çalışmaları yapacak olan gençlerin de yetişmesinin gerekli olduğunu bilmektedir. Bu nedenle Atatürk başta manevi kızı Afet İnan olmak üzere tarih alanında çalışmaya hevesli gençleri eğitim almaları için Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Avrupa ve Amerika’ya gitmeye teşvik etmiştir (İnan, 2009, s. 271, 272, 278; İnan, 2018, s. 2, 13, 18, 19; Öztaş, 2009, s. 98, 99). Atatürk’ün desteği ile genç yaşında yurt dışında eğitim alanlar ve İnan ülkeye döndükleri zaman edindikleri bilgi ve deneyimlerini Türk tarihine hizmet için kullanmışlardır. Bu bağlamda Afet İnan’ın başkanlığında Türk Tarih Heyeti

² Cemiyetin kuruluşu tarihi bazı yayınlarda 12 Nisan 1931 olarak verilmektedir. H. Aktürk, (2021). Belleten Dergisi’nin Türk Tarihçiliğindeki Yeri Ve Önemi, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (8) , s. 166.

³ Atatürk’ün direktifleri ile 28 Nisan 1930’da Türk Ocaklarının VI. Kurultayı’da Aksaray milletvekili ve Ankara Müzik Öğretmen Okulunda Tarih öğretmeni olan Afet İnan tarafından kırk imzalı bir önerge ile “Türk tarihi ve medeniyetini bilimsel olarak incelemek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini, bu heyetin üyelerini seçme yetkisinin Merkez Heyetine bırakılması” teklif edilmiştir. Önerge sonrasında Türk Ocaklarının VII. Kurultay’ında 29 Mart 1931’de kendisini kapatma kararı alınmıştır. Yerine 15 Nisan 1931’de de “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Türk Ocaklarının 1930’daki ilkeleri temel alınarak kurulmuştur. Cemiyet bünyesinde Türk tarih ve medeniyetini bilimsel olarak etraflıca incelemek üzere Türk Tarih Heyeti oluşturulmuştur. 16 üyenin seçildiği Türk Tarihi Heyetinde: Başkanlığa Tevfik Bıyıklıoğlu, Başkanvekilliklere Yusuf Akçura ve Samih Rifat, Genel Sekreteriğe Dr. Reşit Galip, Üyeliklere Afet İnan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hâmid Zübeyir Koşay, Halil Edhem, Ragıp Hulûsi, Reşid Safvet Atabinen, Zâkir Kadîrî, Sadri Maksudi Arsal, Mesaroş (Ankara Etnografya Müzesi uzmanı), Mükrimin Halil Yinanç, Vâsif Çınar ve Yusuf Ziya Özer seçilmiştir. Heyetin ilk çalışmalarını “Türk Tarihinin Ana Hatları” başlığı altında yayımlamıştır.

oluşturulmuştur (İnan 2009, s. 271, 277; İnan, 2018, s. 71; Çora, 2021, s. 67; Özlü, 2011, s. 179)⁴.

Diğer taraftan Anadolu’da eski medeniyetlerin bulunduğu mevkilerde kazıların yapılmasının şart olduğunu gören Atatürk 21 Şubat 1931’de Konya gezisi sırasında dönemin Başbakanı İsmet İnönü’ye “...Memleketimizin hemen her tarafında, emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için daha fazla ihtimam gösterilmesi, arkeoloji için daha fazla talebe yetiştirilmesi” (Ünar, 2020: 134). için emir vermiştir. Böylece ülkede tarih, arkeoloji, dil, antropoloji ve coğrafya konularında çalışmalara hız verilmiştir.

Ayrıca Atatürk tarihçilere büyük sorumluluklar yüklemiştir. Bunun üzerine Cemiyette görev yapan bilim adamları da bu direktifler üzerine çalışmalarını hızlandırmış ve Atatürk’le çalışmak için her fırsatı değerlendirmişlerdir. Öyle ki her yerde Çankaya’da, Yalova’da, Dolmabahçe’de, vapurda, trende Atatürk’le bir araya gelerek beyin fırtınası yapmışlardır. Daha sonra Cemiyet 3 Ekim 1935’te Türk Tarih Kurumu adını almıştır. Bu süreçte Atatürk’ün de katkılarıyla “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı bir kitap ile ortaokul ve liselerde okutulmak üzere tarih kitapları hazırlanmıştır (Uzunçarşılı, 1939, s. 350-353; Afet İnan, 2018, s. 20; Şakiroğlu, 1988, s. 840-843). Bu kitaplarda yeni Türk Tarih Tezi ortaya konulmuştur. Türk Tarih Kurumu ortaya koyduğu bu tezle Türk milletinin tarihinin yalnız Osmanlı tarihi ile sınırlandırılmayacağı, Türklerin tarihinin çok daha eski hatta bütün medeniyetlere ilham kaynağı olduğu savunulmuştur. Ayrıca savunulan diğer bir bilgi Türklerin sarı ırktan değil beyaz insanlar olduğunun kabul edilmesi gerektiğidir (İnan, 1939, s. 244-246; Nâsır Yüceer, 2; İnan, 2018, s. 20).

1935 yılına gelindiğinde bu olgulardan hareketle Mustafa Kemal Atatürk, Heyet adına Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Akçura, Asbaşkan Hasan Cemil Çambel (Gülen, 2016, s. 1022)⁵ ve Afet İnan’ı yanına çağırmıştır. Atatürk onlara, gittikleri yerlere medeniyetlerini götüren Orta Asya kökenli Türklerinin Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin tarihi kalıntıları üzerinde izlerin sürülmesinde rehber olacak on maddelik bir direktif yazdırmıştır. Programın giriş kısmını Hasan Cemil Çambel kaleme almıştır.

⁴ Afet İnan Türk Tarih Heyetini “Türk milli varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim grubu” olarak görmüştür.

⁵ Prof. Halet Çambel’in babası olan Hasan Cemil Bey, 27 Ağustos 1916’da Berlin’de dünyaya gelmiştir. Babası, Almanya’da askeri ataşedir. Atatürk’ün yakın arkadaşlarından Çambel Bolu milletvekili ve 1936 -1941 yılları arasında Türk Tarih Kurumu Başkanı görevini üstlenmiştir. T. Gülen, (2016). Cumhuriyet İle Birlikte Anadolu’ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (2), Doi: 10.17218/Hititsosbil.280828, s. 1022.

Programın asıl kısmı da yine Atatürk tarafından Florya'da Afet İnan ve Hasan Cemil Çambel'e dikte ettirilmiştir. Atatürk'ün isteği üzerine İnan'ın ve Çambel'in el yazılarıyla hazırlanan bu tasarısı Hasan Cemil Çambel'in imzasıyla 15 Temmuz 1935'de dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'a gönderilmiştir (İğdemir, 1963, s. 641; İnan, 2018, s. 20). Türk Tarih Kurumu Anadolu'da mevcut olan tarihi eserleri korumak, sevmek ve bunların yabancı unsurlara geçmemesi için çalışmak amaçlarının güdüldüğü bu direktifleri dönemin hükümeti CHP'ye bildirilmiştir. CHP'nin olumlu karşıladığı bu direktifler 7 Ağustos 1935'te CHP parti örgütlerine ve Halkevlerine halkın bilinçlendirilmesi ve halkın bu konuda ilgisini uyandıracak çalışmaların yapılması amacıyla hemen gönderilmiştir (BCA, 490.1.0.0.3.11.13). Daha sonra Kültür Bakanlığı, 8 Ağustos 1935'te Türk Tarih Kurumu'na gönderdiği yazıda tasarının tüm bakanlıklar ile Genel Kurmay Başkanlığına, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İstatistik ve Vakıflar Genel Müdürlüklerine de gönderildiğini ve kendileriyle ilgili işler hakkındaki düşünceleri ve yardımlarının da ne olabileceğinin de sorulduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda tasaridaki tarih çalışmaları yurt çapında geniş bir alanda ele alınmıştır. Konuyla ilgili Uluğ İğdemir, *"Devletin ve aydınların yardımları düşünülen ölçüde olmamışsa da, Türk Tarih Kurumu o tarihten bu yana kendi imkânları ile tasarının oldukça önemli bir kısmını gerçekleştirmede başarı göstermiştir."* (İğdemir, 1963, s. 642) yorumunu yapmıştır.

Anadolu'da ve Trakya'da Türk Tarih Kurumu tarafından tarihi inceleme gezilerinin düzenlenmesini isteyen Atatürk, bu on maddeden oluşan direktifinde:

- Tarihle ilgili her türlü belge, malzeme ve abidelerin bulunması, toplanarak muhafaza ve restore edilmesi,
- Anadolu'da dağınık ve açıkta olan tarihi eserlerin tahrip edilmemesi, çalınmaması, satılmaması ve zamanla kendi kendine yok olma tehlikesine karşı hükümetin bütün tedbirleri alması,
- Tarihi eserlerin resmî kurumların ve belediyelerin yakın takibi ve mesuliyetleri altında tutularak CHP'nin Halk Evleri ve parti organları vasıtasıyla sürekli bir propaganda ile günlük gazete ve mecmualarda sürekli, etkili, yazılarla bu milli tarih mallarının asıl sahibinin Türk halkı olduğu ve onları muhafaza etmesi gerektiğinin aşılması,
- Yurt içinde ve yurt dışındaki müzelerde ve kütüphanelerde bulunan eski eserlerin ve tabloların kopyalarından yeni koleksiyonlar oluşturulması,
- Ankara, İstanbul, Bursa İzmir, Edirne'de eski çağlara ve kültürlere ait eserleri toplayarak bu şehirlerin büyük birer tarihi eserler ve abidelerin merkezi haline getirilmesi,
- Yabancı tarih araştırmacılarının büyük sermayelerle başarıyla yaptıkları kazıların yanında, ülkenin milli mali gücü nispetinde de küçük çaplı da olsa arkeolojik,

- antropolojik araştırmalar ve kazılar yaparak yeni keşifler ortaya konulmaya çalışılması,
- Yurt içinde ve dışındaki önemli kazı ve keşif yerlerine geziler düzenleyerek ortaya çıkarılan tarihi eserler ve abidelerde bilimsel incelemeler yapılması,
 - Hkmetin bu projeleri yürüten görevli komisyonları takip etmesi,
 - Yabancı bilim kuruluşları ve alanında otorite uzmanlarla iş birliği yapılması,
 - Kültür Bakanlığı'nın verimli yardımını ve işbirliğini sağlamak" (İğdemir, 1963, s. 644-646; Akgönül, vd., 2020, s. 288; nar, 2020, s. 135) gibi önemli noktaları ortaya koymuştur.

Bu çalışmaların yanında Cemiyetin denetiminde yapılan kazıların devamını sağlamak amacıyla ekonomik destek ise Atatürk'ten gelmiştir. Atatürk kendi kurduğu vakfından ve kişisel mirasından her yıl olmak üzere Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'na düzenli btce ayırmıřtır⁶ (nar, 2020, s. 134; Nâsır Yüceer, 2,3). Ayrıca bu çalışmaların yanında Türk Tarih Kurumu geçmişe işık tutmak amacıyla Türk tarihi alanında hazırlanan projeleri de desteklemiştir (Uzun, 2019, s. 105; Nâsır Yüceer, 3; Halaçoğlu, 2012, s. 548, 549). alışmalara verilen bu maddi ve manevi desteklerle Afet İnan'ın başkanlığında hem yurt içinde ve hem de yurt dışında pek çok yerlere inceleme gezileri düzenlenmiştir. Bu gezilerden bazıları 1933 yılında yurt dışında; Yunanistan, Mısır, Filistin ve Suriye'ye "arkeolojik inceleme gezisi" adı altında yapılmıştır. Yapılan gezilerin en önemli yanı Heyetin gezilerden dönüşleri sonrasında görülen yerler ve bilimsel açıdan yapılması gereken noktaları Atatürk'e anlatmış olmalarıdır (Gök, 2022, s. 327). Yapılan gezilerde Kurum zellikle Avrupa'ya Türk kimliği ve medeniyetinin sadece Osmanlı ile sınırlı olmadığını, Orta Asya ve Anadolu Türklüğünün temellerin Mezopotamya'ya indirgenemeyeceğini, oryantalist kafa yapısının değiştirilmesinin gerektiğini kabul ettirmeyi hedeflemiştir (Aktürk, 2021, s. 174).

Bu kapsamda Türk Tarih Kurumu Anadolu'daki Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Anadolu kültürünün eskiliğini ve bunu Orta Asya'ya bağlayan yolları belgelerle ortaya koyarak daha yeni ve klasik uygarlıkları ortaya çıkarmak amacıyla arkeolojik inceleme gezileri başlatmıştır. Arkeoloji ve tarih alanlarında yapılan bu kazılara zemin hazırlayan incelemeler sonunda gerekli görülen yerlerde kazı alışmaları

⁶ Atatürk TBMM'de 1934-1938 yılları arasında yaptığı açılış konuşmalarında Türk Kurumu'nun önemini anlatmış ve hükümetin de Cemiyete destek vermesini istemiştir. Kurumun yaptığı her çalışma kamuoyuyla paylaşılmıştır. Atatürk'n 5 Eylül 1938'de düzenlediği vasiyetnamesinde de İş Bankası'ndaki hisse senetlerinden üçte bir pay ayırmıştır. Atatürk ve sonra gelen bütün Cumhurbaşkanları Cemiyetin "Koruyucu Başkanları" sayılmıştır.

başlatılmıştır (Nâsır Yüceer, 2; Ünar, 2020, s. 135). Böylece Atatürk'ün yakın ilgisi ve direktifleri ışığında ilk Türk arkeologlar Ankara ve İstanbul Üniversiteleri'ndeki arkeoloji bölümlerinde yetişmiş ve ilk Türk kazıları başlamıştır (Mutlu ve Mutlu, 2018, s. 74). Türk bilim insanları ve yurtdışından gelen yabancı akademisyenler sayesinde hızla yükselen arkeoloji Antik Yunan, Hellen ve Hitit dönemlerini ağırlıklı olarak araştırmaya koyulmuştur. (Arık, 1937, s. V; Ünar, 2020, s. 134). Ahlatlıbel, Gavurkale ve Alacahöyük kazıları 1932-1938 yılları arasında yapılmıştır (Ünar, 2020: 134). Bu kazılardan Kurumun Anadolu'da kendi parası ve elemanlarıyla yaptığı ilk kazı 22 Ağustos 1935'te "Alacahöyük Kazısı"⁷ olmuştur. Bundan ayrı olarak Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de arkeolojik araştırmalara ağırlık vermiştir (Uzun, 2019, s. 105; Erbaşı, 2023, s. 279).

Öyle ki 1923 ve 1950 yılları arasında Anadolu'nun tarihi mekânlarında yerli ve yabancı heyetler tarafından pek çok arkeolojik kazı yapılmıştır. Yapılan kazılar sonunda daha bilimsel bir platforma taşınmak amacıyla Türkiye'de yine Atatürk'ün önderliğinde arkeoloji alanında pek çok üniversitede bölümler açılmıştır. Böylece yapılan kazıların sayısı hızla artmıştır. Ayrıca kazılar devlet kurumları tarafından desteklenmiş, kazıların sonuçları bilimsel yayınlar olarak dünyaya duyurulurken bulunan tarihi eserleri muhafaza etmek için de büyük şehirlerde müzeler açılmıştır. Böylece çıkarılan tarihi kalıntıların pek çoğu Anadolu'da farklı illerde bulunan tarihi müzelerde sergilenmiştir (Ünar, 2020, s. 134; Mutlu ve Mutlu, 2018, s. 70).

Arkeolojik ve tarih alanlarında yapılacak olan kazılara zemin hazırlayan inceleme gezilerinden biri Türk Tarih Heyeti tarafından 12-19 Eylül 1935 günleri arasında Trakya ve Ege havzasında yapılmıştır. Geziye tarih ve arkeoloji alanı başta olmak üzere alanında uzman on altı kişi katılmıştır. Heyet Çanakkale ve İzmir'de yedi gün boyunca özellikle çok önemli medeniyetlerin izlerini taşıyan arkeolojik kalıntılar üzerinde çalışmış ve korunmaları için neler yapılabileceği hakkında saptamalarda bulunmuştur (Uzun, 2019, s. 106, 107). Anafartalar Truva ve Ege Bölgesine yapılan bu gezi Heyette görevli, dönemin Türk Tarih Kurumu Sekreteri Uluğ İğdemir'in kaleminden rapor edilerek Atatürk'e ve Kurum'a sunulmuştur (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 1).

2.Trakya ve Ege Gezileri

Türk Tarih Kurumu tarafından 1935 yılında on altı kişiden oluşan Türk Tarih Heyeti, Trakya ve Ege bölgelerinde bulunan tarihi ören yerlerini gezmek ve bilimsel incelemelerde bulunmak amacıyla görevlendirilmiştir. Gezinin amacı ve programı basında önce Çanakkale daha sonra İzmir'de tarihi mekânlara

⁷ Ayrıntılı orijinal bilgi için bakınız: Remzi Oğuz Arık, (1937) Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1935 Deki Çalışmalara Ve Keşiflere Ait İlk Rapor, TTK, Ankara.

gidileceği şeklinde yer almıştır (Kurun, 13 Eylül 1935; Türkdili, 15 Eylül 1935).

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan'ın başkanlık ettiği Heyette: “Bayan Fatine Suat, Bayan İdeal Suat, Bayan Münire, Bayan Sıdıka, Bayan İclal, Bayan Semahat, Trakya Genel Espektörü (Müfettişi) Kazım Dirik, Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri Konya Milletvekili Muzaffer Göker, Türk Tarih Kurumu üyelerinden Profesör Yusuf Ziya Özer, Türk Tarih Kurumu üyelerinden Profesör Fuat Köprülü, İstanbul Üniversitesi Orta zamanlar tarihi doçenti Doç. Akdes Nimet Kurat, Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Coğrafya Profesörü Hamit Sadi, Türk Tarih Kurumu üyelerinden Hamit Ongunsu, Kültür Bakanlığı Abideleri Koruma Komisyonu Üyelerinden Selahattin Kandemir, Türk Tarih Kurumu Cemiyeti Sekreteri Ulu İğdemir”⁸ (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 2; Son Posta, 13 Eylül 1935) görev almıştır.

Bu isimlerin yanında Paris Büyükelçisi Suat'ın eşi ve kızları da geziye katılan isimler arasındadır (Anadolu, 15 Eylül 1935). Ayrıca Heyete verdiği bilgilerle rehberlik yapan İzmir eski valisi Trakya Genel Müfettişi General Kâzım Dirik gezi boyunca en çok öne çıkan isim olmuştur (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 2; Son Posta, 13 Eylül 1935).

Atatürk'ün emriyle hazırlanan ve Heyeti taşıyacak olan Ertuğrul yatı 12 Eylül 1935 Perşembe günü saat 18.00'de önce büyük projektörüyle Atatürk'ü Florya'nın önlerinde selamlayarak Dolmabahçe'den Çanakkale'ye doğru yola çıkmıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 1; Akşam, 13 Eylül 1935; Son Posta, 13 Eylül 1935; Cumhuriyet 13 Eylül 1935).

Gezi boyunca görülecek yerleri ve yaşananları rapor etmekle görevli olan Türk Tarih Kurumu Sekreteri Uluğ İğdemir günün sonunda kendi duygularını da katarak tuttuğu gezi ile ilgili notlarında Ertuğrul yatının hareket anlarını ve Atatürk'e olan hislerini şu cümlelerle anlatmıştır. “Florya bizden uzaklaştıkça yüreğimizde kutsal bir şeyin koptuğunu duyuyoruz. İçimizde hüznün ve özlem çöküyor.”

O anlarda Ertuğrul yatının arka kısmında bulunan Afet İnan, Heyete bu araştırma gezisine izin veren Atatürk'ün selamlarını ve iyi dileklerini iletmiştir. Atatürk'ün iyi dilekleri, kurum üyeleri arasında büyük bir heyecan ve minnet duygusu yaratmıştır. Diğer taraftan geziye Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çembel rahatsızlığı nedeniyle katılamamıştır. Bu durum Afet İnan ve Heyet üzerinde büyük bir boşluk ve üzüntü yaratmıştır. Gemideki bu duygu yoğunluğu içinde, gezinin ilk yemeği saat 20.30'da samimi ve neşeli

⁸.Bazı gazetelerde heyetteki kişilerin sayısı 15 16 ve 18 olarak değişmektedir 15 üye ve Afet İnan'dan oluşan 16 kişilik heyet olarak veren gazete Tan, 14 Eylül 1935; Akşam 13 Eylül 1935; Akşam 15 Eylül 1935; Son Posta, Cumhuriyet, Haber gazeteleri 18 kişi olarak vermiştir. Son Posta 14 Eylül 1935; Cumhuriyet 13 Eylül 1935; Haber 14 Eylül 1935; Kurun 14 Eylül 1935; Anadolu 15 Eylül 1935; Tan, 14 Eylül 1935.

bir ortam içinde yenilmiştir. Yemek sonunda Afet İnan, General Kazım Dirik'ten Anafartalar hakkında üyelere ayrıntılı bilgi verilmesini rica etmiştir. Bunun üzerine General Kazım Dirik, Heyete gezi sırasında görülecek yerler hakkında bilgi vermiş ve öngörülen gezi programını anlatmıştır. General Kazım Dirik ayrıca program kapsamında Tümgeneral Galip'in bir gün sonra ulaşacakları Anafartalar'da kendilerine açıklama yapacağını da söylemiştir. Daha sonra seyahat programı ile ilgili heyetteki görevlilerin fikirleri sorulmuştur. Anlatılan programı çok beğenen Kurul üyeleri Anafartalar'da Alatepe'de Atatürk'ün anısal bir heykelinin dikilmesi gerektiği kararına varmıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 2).

Saros Körfezi'nden etrafı seyreden Afet İnan, "İngiliz anıtlarının yanında bizim bir anıtımız olmamasının kendisinde teessür uyandırdığını, fakat mağlupların anıtları yanında bizim anıtımızın zafer ve galibiyet olmasındaki derin manayı düşünerek müteselli (sevindiğini) olduğunu" söylemiştir. Daha sonra Kültür Bakanlığı Abideleri Koruma Komisyonu üyelerinden Selahattin Kandemir, Truva'nın tarihi ve orada yapılan hafriyatlar hakkında kısa bilgi vermiştir. Bu esnada söze katılan Afet İnan, Berlin Müzesinde gördüğü Truva eserlerini "Aslı altından iki hususi surette yaptırdıkları bronz mulajlarını⁹ gösteriyorlar." sözleriyle konu ile ilgili bir bilgi paylaşmıştır.

Daha sonra Ertuğrul yatından Heyet adına Atatürk'e saygılarını ve teşekkürlerini bildiren ilk telsizle telgrafı 12 Eylül 1935 gecesi saat 22.30'da çekilmiştir. Afet İnan ve Kazım Dirik imzasıyla giden telgrafta Heyetin tarih yolculuklarında ilk gidecekleri yerin Türk tarihinde kurtuluş mücadelesinin başlangıcı olan Çanakkale olduğu ve bu nedenle heyet üyelerinin heyecan içinde olduğu ifade edilmiştir.

Günün sonunda bir gün sonranın planı üyelere duyurulmuş ve herkes "bir asker intizam ile" dinlenmeye çekilmiştir. Böylece gezinin birinci günü bitmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 3).

3. Türk Tarih Heyeti Çanakkale'de

Türk Tarih Heyeti gezinin ikinci günü olan 13 Eylül 1935 Cuma günü Eceabat önlerine ulaşmıştır. Heyetin geleceği daha önceden bölgedeki resmi makamlara bildirildiği için Çanakkale'den motorla karşılamaya gelen Çanakkale Valisi Nizamettin Bey, Tümgeneral Galip Bey tarafından karşılanmış ve beraberce Eceabat'a çıkmıştır. Burada CHP parti yetkilileri, Halkevi çalışanları ve seçkin bir kalabalık tarafından sevgiyle karşılanan Heyet, hiç zaman kaybetmeden saat 08.00'de kendileri için hazırlanan otobüse (otokar¹⁰) binerek Arıburnu ve Anafartalar savaşlarının yapıldığı bölgeye gitmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesinde Karatepe ile Arıburnu arasında düşmanla çarpışılan ilk yere gelinmiştir. Bu vadiden

⁹ Mulaj: Bir şeyin bal mumu, alçı gibi bir madde ile kalıbını çıkarmak için yapılan işlemlerin bütünü

¹⁰ Otokar: Turistik veya toplu geziler için yapılmış büyük otobüs.

Arıburnu'nun üstündeki Saroz Körfezi ve Adaların görüldüğü Kanlı sırta geçilmiştir. Burada Atatürk'ün emrinde Arıburnu ve Anafartalar savaşlarına katılmış olan tümgeneral Galip tarafından; düşmanın bu bölgede hangi şartlar altında karaya çıktığı, düşmanın hedefini bulamayarak Arıburnu'nun nasıl düştüğü üyelere canlı ve heyecanlı bir şekilde anlatılmıştır. Tümgeneral Galip, Kanlı Sırtın biraz ilerisinde bulunan Düztepe'de birbirine dört beş metre uzaklıktaki Türk-İngiliz siperlerini de göstererek "savaşın dehşeti ve Türk kahramanlığının tarihsel değerini" Heyetin gözlerinin önünde adeta canlandırmıştır. Yine orada bulunan Korku Deresi'nde de Atatürk'ün doğru bir manevrasıyla İngilizlerin büyük bir kayıp vererek nasıl çekildiğini anlatmıştır. Daha sonra Mehmet Çavuş anıtına geçilmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 4; Tan, 14 Eylül 1935; Haber, 14 Eylül 1935; Akşam, 14 Eylül 1935; Son Posta 14 Eylül 1935).

Tümgeneral Galip Bey rehberliğinde Çanakkale savaşlarının yaşandığı Anafartalar ve Arıburnu mevkiilerini gezen ve bilgi alan Heyet daha sonra "Atatürk'ün düşmana bir sabah baskını ile en büyük darbeyi indirdiği" Conkbayırı'na geçmiştir. Tümgeneral Galip Bey, burada da Mustafa Kemal Atatürk'ün İngilizlerin Conkbayırı'na ilerleme harekâtını nasıl durdurduğunu mevcut siperler üzerine anlatmıştır.

Uluğ İğdemir Türk savaş tarihi edebiyatında önemli bir yere sahip olan Anafartalar zaferini "Türk komutanlığının en yüksek tezahürüne şahit olan bu tepeye ancak bir kısmını az bir zaman işgalleri altında bulunduran İngilizler çok haksız olarak koca bir anıt dikmişlerdir. Hâlbuki bu tepeye dikilecek anıt ancak bir Türk anıtı olabilir. ¹¹ " sözleriyle yorumlamıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 5).

Burada bulunan Atatürk'ün "Türk Tarihine şeref veren karargâhı" ziyaret edilmiş, burada bulunan Mehmetçik abidesine çelenk konulmuştur (Cumhuriyet, 14 Eylül 1935; Haber, 14 Eylül 1935; Cumhuriyet, 15 Eylül 1935; Kurun 15 Eylül 1935, Türk Sözü 15 Eylül 1935; Tan, 14 Eylül 1935). Daha sonra bir numaralı "Kemal yerine¹²" gidilmiştir. Burada dört Kemal yeri vardır. Dik bir yokuştan inen Heyet, ikinci bir yokuşu çıkararak düşman siperlerine çok yakın bir tepenin arkasında bulunan bir numaralı Kemal yerine ulaşmıştır. Heyet, "günlerce denizden, karadan ve havadan atılan milyonlarca

¹¹ Tümgeneral Galip, Heyete o dakikaları duygulu bir ifade ile "Atatürk burada durmuştu. Askerin önüne şöyle geçmiş kamçısını şöyle kaldırmıştı. Süngülerden mürekkep bir halinde ki asker şöyle yürüyor ve nihayet bir çığ gibi düşman üzerine atılıyor, uçurumdan sahile kadar kanlı bir süngü muharebesiyle mesele hallediliyor. Atatürk o gün sabahtan akşama kadar o tepede tunçtan bir ilah, bir heykel gibi dimdik kaldı. Karşısında emir alan Alman zabitlerinin kurşunlar geçtikçe ikide bir eğildiklerini fakat onun kıvıldamadığını gördük. Bu sırada bir mermi göğsünün üstündeki saati parçaladı. Atatürk "Bak bu olmasa idi ölecektik, Allah Allah" diye hayret etti." cümleleriyle anlatmıştır.

¹² "Kemal yeri" Atatürk'ün karargâhını kurduğu ve muharebeyi idare ettiği yerlere verilen addır.

merminin ortaya çıkardığı ateş yağmurlarının altında direnen ve Türk vatanının kapılarını düşmana ebediyen kapatan bozuk ve o kadar dar olan” bu sahayı kahramanlara ve Atatürk’e minnet ve bağlılığın yeri olarak görmüştür (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 5).

Bu sahadaki incelemeler sonunda Eceabat’tan Ertuğrul yatıyla ayrılan Türk Tarih Tektik Heyeti adına Atatürk’e gemiden Afet İnan ve Kazım Dirik imzasıyla “General Galip’in izahları bize o günleri canlandırdı. Kumandanlık dehanız ve tükenmez harikalarınız önünde saygı ile eğilerek ellerinizden öperiz.” cümleleriyle bir telgraf çekilmiştir (Uluğ İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 6).

Öğle yemeğini yatta yiyen Heyet daha sonra Çanakkale’ye çıkarak ilk önce Çimenlik Kalesini gezmiş daha sonra Truva’ya geçerek tarihi incelemelerde bulunmuştur (Uluğ İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 6; Akşam, 14 Eylül 1935; Kurun 14 Eylül 1935; Haber, 14 Eylül 1935; Türk Sözü, 15 Eylül 1935; Anadolu, 15 Eylül 1935; Son Posta, 18 Eylül 1935; Tan 15 Eylül 1935). Burada üç yıl Amerikalıların yanında hafriyat komiserliği yapan Selahattin Kandemir’den hafriyatlar hakkında bilgi alan Heyet Amerikalıların yapmış oldukları Keramik müzesini gezdikten sonra Çanakkale’ye dönmüştür (BCA, 30.18.1.2.54.9.20)¹³. Burada da Çanakkale Müzesi’ni gezen üyeler onurlarına Belediyede verilen çaya katılmışlardır (Kurum, 14 Eylül 1935; Tan 15 Eylül 1935; Ulus, 15 Eylül 1935)¹⁴.

Heyet akşamüstü yata dönerek zaman kaybetmeden İzmir’e hareket etmiştir. Tarih Heyeti’ni Çanakkale’den vali, tüm komutanlar ve milletvekillerinden oluşan bir kalabalık grup İzmir’e uğurlamıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 6)¹⁵.

Günün sonunda Afet İnan ve General Kazım Dirik her daim yaptıkları gibi hemen gemiden Atatürk’e o gün görülen yerler hakkında bilgi telgrafta çekmişlerdir. Telgrafta Truva’nın çok önemli bir tarihi kaynak olduğu, Heyetin düzenli bir program içinde neşe ile çalıştığı haber verilmiştir. Tüm bunların yanında bölge halkının ve kamu görevlilerinin Heyete çok yardımcı oldukları ve sevgi dolu hareket ettikleri anlatılmıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 6,7).

Afet İnan “Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler” isimli eserinde bu geziyi şöyle anlatmıştır:

¹³ Hükümet tarafından 11 Şubat 1935’te Çanakkale Truva Harabelerinde daha önce kazı yapan Amerika’nın Cincinnati Üniversitesi Arkeoloji hocalarından Prof. Dr. Blege’nin tekrar kazı yapmasına izin verilmiştir. BCA, 30.18.1.2.54.9.20.

¹⁴ Akşam Gazetesi Heyetin Çanakkale’den ayrıldığı saati 18.00 olarak vermiştir. Akşam, 14 Eylül 1935.

¹⁵ Gazeteler Heyetin Çanakkale’de akşamüstü onuruna verilen bir çaya katıldıktan sonra saat 20.00’de İzmir’e yola çıktığı haberini verirken Kurum, 14 Eylül 1935; Tan 15 Eylül 1935; Ulus, 15 Eylül 1935; Akşam Gazetesi Heyetin Çanakkale’den ayrıldığı saati 18.00 olarak vermiştir. Akşam, 14 Eylül 1935.

“1935 yılında Türk Tarih Kurumu üyeleriyle tarihi bir gezi düzenlemiştim. Düzenlenen programımızda ilk uğradığımız yer Anafartalar ve Conkbayırı olmuştu. Yirmi yıl sonra bir savaş alanında dolaşmanın heyecanını duyuyordum. Toprağa basarken aziz şehitlerimizi rahatsız etmekten korkar gibiydim. Hakikaten, ayaklarımıza ilişen boş kovanlar, bir mermi parçası veya ayakkabılar içinde insan kemiklerine rastlamamak mümkün değildi. Bu topraklarda kanlarını döken vatan savunucularının gönüllerde yaşayan anılarına saygı ve ruhlarının şad olması için dualarla ayrılırken, mütevazı Mehmetçik Anıtı karşısında yükselen yabancı anıtlara da hayranlıkla bakmışım.”(İnan 2009: 216).

İnan geziden döndükten sonra Atatürk’e duygularını anlatırken ise:

“Bizim de orada niçin büyük bir anıt yapmadığımız sorusunu sormuş, Atatürk te: "Evet doğru, biz de Mehmetçığimizi anmak için büyük, çok büyük abideler yapmalıyız, fakat bu bir zaman ve imkân meselesidir. Ancak seni tatmin etmek için söyleyeyim ki, bu toprakların Türk hudutları içinde kalmasıyla, Mehmetçik en büyük abideyi bizzat kurmuştur.” cevabını vermiştir.

İnan Atatürk’ün bu sözlerinin büyük bir anlam taşıdığını, ancak bu diyalogdan on yedi yıl sonra, böyle bir anıtın yapılması için bir sinemada film olarak gördüğünü ve o zaman, derin bir heyecan duyduğunu ifade etmiştir. “Bu savaş meydanında vatan için ölen şehitlerimizin anısına yükselen büyük bir anıtı minnetle karşılarız. Memleket, abidelerle, maddi ve manevi eserlerle tarihi anılarını yaşatır. Çünkü genç nesiller sadece tarih yapraklarında okuduklarıyla değil, vatan topraklarında gördükleri tarihi abidelerle, ulus sevgisi içinde, bu vatani korumak amacını güdeceklerdir. Yurdumuzun aziz şehitleri! Sizin kumandanlarınızdan biri olan M. Kemal’in, bu savaşa ait bazı hatıralarını, O’nun 14. ölüm yıldönümünde anmakla hem onun ve hem sizlerin ruhlarınızın şad olmasını diliyorum”¹⁶ (İnan, 2009, s. 217).

Sözleri onun Çanakkale’de var olan tarihi mirasa ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Marmara gezisinde burada bulunan tarihi arkeolojik kazıların başlaması için notlar alan Heyet İzmir’e doğru yola çıkmış, Ege Bölgesi’nde

¹⁶ 1952’de yapımına karar verilen Çanakkale Şehitleri Anıtı’nın temeli 1954’te atılmışsa da anıtın yapımına bütçe konusunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle birkaç ara verilmiştir. 1958’de gövde kısmı tamamlanabilen anıt için Milliyet gazetesinin başlattığı bir kampanya ile finanse edilmiş ve 21 Ağustos 1960’ta ziyarete açılmıştır. Anıt en son 2006-2007’de büyük bir bakım ve onarım görmüştür. Afet, İnan (2009), Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 217.

incelemelerine devam etmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, s. 7).

4. Türk Tarih Heyet'i İzmir'de

Birinci gün:

Afet İnan başkanlığındaki Heyet gezinin üçüncü günü olan 14 Eylül 1935 Cumartesi saat sabah 07.00'de İzmir limana ulaşmıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, s. 7)¹⁷. Heyetin İzmir'deki inceleme planı: eski çağlara ait kalıntıların en önemli merkezleri olan Efes, Didim, Milet, Bergama Söke 1 ve 2. mevkiileri gezilerek bu yerlerde incelemeler yapılması şeklindedir. Bir hafta sürmesi öngörülen İzmir gezisinde Heyet, Gazi (Atatürk) Konağı'nda kalacaktır (Cumhuriyet 13 Eylül 1935).

Türk Tarih Tektik Heyetini İzmir Valisi Fazlı Güleç, CHP Parti Başkanı, Yozgat Milletvekili M. Avni Doğan, İzmir Belediye Başkan Yardımcısı Suat Bey, Emniyet Müdürü Fevzi Akkor ve İzmirli gençler karşılamıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 7; Anadolu 15 Eylül 1935).

Heyet İzmir hiç durmadan Söke'ye gitmek üzere Alsancak istasyonuna gitmiştir. Bu esnada Tarih Heyeti'nin içinde bulunan, daha önce on yıl boyunca İzmir'in Valiliğini yapan General Kazım Dirik üyelere İzmir ve valiliği sırasında İzmir'e yapılmasına vesile olduğu Şaşal Suyu¹⁸ hakkında bilgiler vermiştir. Heyet üyeleri yapılan bu hizmeti takdir ve beğeniyle karşılamıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 7). Aslında o günün kısıtlı imkânlarıyla yapılan bu çalışmalar yeni kurulan bir cumhuriyet için çok önemli ve zor bir işti. Çünkü ülkenin içinden geçtiği zor ve uzun savaşlar ülkede kaynakları tüketmiş ve yoktan var etme dönemini başlatmıştır.

Daha sonra Heyet etrafı ağaçlı "güzel" bir yoldan geçerek eski adı Cellat Gölü¹⁹ yeni adı Sağlık Ovasına gelmiştir. General Dirik burada Heyet

¹⁷ Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri Afet İnan başkanlığındaki 16 kişilik Heyetin sabah 08.00'da İzmir'e geldiğini yazmıştır. Akşam, 15 Eylül 1935; Cumhuriyet 13 Eylül 1935; Yeni Asır, 14 Eylül 1935.

¹⁸ General Kazım Dirik Şaşal Su dolmuş tesislerinin yapımında ve suyun işlenmesinde emeği geçen bir kişidir. O günlerde Şaşal Su, fiziki ve kimyasal içeriği ile kapalı şişeler içinde satılan hem çok değerli hem de İzmir için önemli bir kazanç kapısıdır. Yine aynı bölgede Heyet'in beğendiği yerlerden biri Torbalı'da bulunan "eşi benzerinin Kaliforniya'da bile olmadığı söylenen" incirliktir. Bu bahçe Ispartalı iki ailenin 60.000 liraya kurduğu 350 dönümlük incirliktir.

¹⁹ Ulu İğdemir incelemeler esnasında tuttuğu gezi notlarında Cellat Gölü için anlatılan rivayetlere göre General'in anlattığına göre bu gölün gerçekten bir cellat olduğu, hatta gölün etrafında yanan bir mum gibi yavaş yavaş eriyerek sönmüş 11 köyün yok olduğunu anlatmıştır. Dahası bu gölün çevresindeki köylerde 47 yaşından yukarı insan bulmanın da mümkün olmadığını yazmıştır. 400.000 dönümlük bir alanı "hastalık ve felaket canavarı" gibi kaplayan bu gölün kurutulmasına Atatürk'ün emriyle başlanmıştır. İki buçuk milyon liraya ihale edilmiş olan işe Küçük Menderes'in denize

üyelerine Cellat gölü hakkında ayrıntılı bir bilgi verdikten sonra Selçuk üzerinden Söke'ye geçilmiştir. Burada Heyeti Aydın Valisi Salih Özdemir, Söke Kaymakamı, Söke CHP yetkilileri ve Halkevi görevlileri karşılamıştır. Hemen otomobillerle Milet'e hareket edilmiştir. Büyük Menderes Ovasında "ufuklara kadar uzanan genişliği içinde seraplar görerek" yolculuk yapan üyeler Büyük Menderes'e gelmişlerdir. Var olan sala binilerek Kuşadası üzerinden öğlen saatlerinde Milet'e gelinmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 7, 8; Anadolu 17 Eylül 1935; Anadolu 18 Eylül 1935; Tan, 15 Eylül 1935; Ulusal Birlik, 14 Eylül 1935; Kurun 16 Eylül 1935).

Burada bütün ihtişamını o günlerde hala koruyan Milet Tiyatrosunu inceleyen Heyet, öğle yemeğini tiyatronun büyük giriş kapılarından birinin taşlığında yemiştir. Milet'te görülen eserler arasında güzel bir Roma hamamı, bir ev kalıntısı ve birçok başka eserler de mevcuttur. Yine burada küçük bir koy olan Balat köyü sınırları içinde Aydınolu İlyas Bey'e ait küçük bir cami de vardır. Buradan geniş bir tepe üstündeki Didim mabedi gelinmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 8).

Rivayete göre inşası kesintilerle iki buçuk yüzyıl süren ve büyük bir deprem sonucunda yıkılan Didim, bu bölgedeki tarihsel eserlerin en güzellerinden ve en ihtişamlılarından biridir. 2-2,5 metre olan sütunlarla, tonlarca ağırlıkta mermer taşlardan yapılmış olan bu bina son zamanlara kadar toprak altında kaldığı için çok iyi durumdadır. Burada bulunan taşların durumu mabedin hiç tamirat görmemiş olduğunu göstermektedir. Daha sonra Didim'den hareket eden Heyet Bafa Gölü kenarında bulunan Bafa'ya gelmiştir. Burada kısa bir dinlenme molasından sonra akşam saatlerinde Söke'ye hareket edilmiştir. Sökeliler tarafından alkışlarla karşılanan heyet çok büyük ilgi görmüştür. Burada hiç durmadan otobüslerle İzmir'e yola çıkılmıştır. Heyet 23.30'da İzmir'e gelmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 8; Anadolu 17 Eylül 1935; Anadolu 18 Eylül 1935; Tan, 15 Eylül 1935; Ulusal Birlik, 14 Eylül 1935; Kurun 16 Eylül 1935).

Bu anlarda Heyete İzmir Valisi Fazlı Güleç ve CHP İl Parti Başkanı da eşlik etmiştir (Ulusal Birlik, 14 Eylül 1935). İzmir'de üç gün kalması öngörülen Heyet üyeleri Kordon'da bulunan Gazi Konağı'nda kalmıştır (Anadolu, 15 Eylül 1935; Akşam, 15 Eylül 1935; Tan, 15 Eylül 1935; Cumhuriyet 13 Eylül 1935).

Afet İnan ve Kazım Dirik gezinin her gecesi yaptıkları gibi o gece de Atatürk'e bir telgraf yollamışlardır. Telgrafta Didim ve Milet yolunda göndermiş oldukları telgrafın Heyete neşe ve güç getirdiğini ifade ettikten sonra gün boyu tarih ve sanat bakımından çok değerli birçok izler gördüklerini

döküldüğü yere yakın bölgede kurutulmaya başlanmıştır. Büyük makineler getirilmiş bir yıl sonra Cellat Gölü Sağlık Ovası olarak ve 400.000 dönümlük "berekatli bir vatan toprağı üstünde şen ve mesut" köyler kurulacaktır. Köylünün bundan duyduğu minnet hislerini General Kazım Dirik gözü yaşarak tam bir heyecan ile anlatmıştır. (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 7,8).

ve buralarda incelemeler yaptıklarının bilgisini vermişlerdir. Aynı zamanda gezi boyunca geçtikleri Ege köylerinde karşılaştıkları ilgiyi ve “Atatürk’e selam ve sevgi diye bağırdıklarını” da iletmişlerdir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 9).

İkinci gün:

Heyet gezinin dördüncü günü olan 15 Eylül 1935 Pazar günü Selçuk sınırlar içerisinde bulunan Efes harabelerini incelemiştir (Ulusal Birlik, 17 Eylül 1935; Anadolu 17 Eylül 1935; Yeni Asır, 17 Eylül 1935). Heyet önce Selçuk’ta otuz yıldan beri burada hafriyat yapan ve Türkçeyi iyi öğrenen Avusturyalı Profesör Josef Keil’in rehberliğinde Selçuk Kalesi altında bulunan Bizanslıların St. Jean Kilisesini gezmiştir. Daha sonra aynı bölgede Kuşadası Ovası’na hâkim bir mevkide bulunan Aydınogullarından İsabey Camisini ziyaret etmiştir. Heyet, Bizans Kilisesi yanında anıtsal bir durumda bulunan bu Türk camisini “yüksek Türk sanatını temsil eden”, yeniden canlandırmaya değer orijinal ve güzel bir eser olarak görmüştür.

Buradan Efes’e geçen Heyet Vadius Gymnasium stadyumunu, tiyatroyu, mermer caddeyi, Celcus Kütüphanesini, Agora’yı ve Serapis Mabedini gezmiştir. Profesör Keil buralarda da verdiği bilgileriyle üyeleri aydınlatmıştır. Profesör Efes şehrinin geçirdiği tarihi safhaları ve nasıl deniz kenarından içeriye doğru geldiğini anlatmıştır. Efes Türk Tarih Tetkik Heyeti tarafından görülen şehirlere arasında eser itibarıyla en zengini olarak kabul edilmiştir. Özellikle bir, bir buçuk metre genişliğindeki her tarafı mermer taşlarla yapılmış caddeler ve onun etrafındaki binalar bu şehrin ihtişamını göstermektedir. Daha sonra Heyet akşamın geç saatlerinde İzmir’e dönmüştür.

Afet İnan ve Kazım Dirik Atatürk’e günlük gönderdikleri telgrafta Efes’te 30 yıl boyunca bu bölgede çalışan bir Avusturyalı profesörünün kendilerine incelemeleri esnasında yardım ettiğini anlatmışlardır. Heyet üyelerinin de incelemelerden çok memnun olduklarını, çalışma arzularıyla dolu olduklarını da haber vermişlerdir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 10).

Üçüncü gün:

16 Eylül 1935 Pazartesi günü sabahın erken saatlerinde yeni güzergâhlarda incelemelere devam edilmiştir (Yeni Asır, 17 Eylül 1935; Anadolu 17 Eylül 1935; Tan, 17 Eylül 1935). Heyet üyeleri tarafından yola çıkmadan rahatsızlıklarından dolayı bu seyahate katılamayan Cemiyet Başkanı Cemil Çambel ile Başkan Yardımcısı Halil Eldeme’ye bütün gezilen yerlerde kendilerinin hatırlandığını ve yokluklarından üzüntü duyulduğunu bildiren bir telgraf çekilmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 10).

Daha sonra otomobillerle Turgutlu’ya hareket edilmiştir. Yolda Atatürk’ün İzmir’in geri alınışı esnasında ilk defa İzmir’i, denizi gördüğü ve

çeşmeden eliyle su içtiği Belkahveye gidilmiştir. Bu çeşmeyi General Kazım Dirik İzmir’de valiliği esnasında eski şeklini muhafaza edecek şekilde tamir ettirmiştir. Burada General Heyete İzmir’deki Atatürk abidesini yapan İtalyan heykeltıraş, Canonika’nın²⁰ “İzmir’deki abidenin tamamının bitirebilmek için Belkahve’ye yakın ve İzmir’de İzmir Körfezi’ne hâkim olan sivri bir kayalığın üstüne Atatürk’ün tabii cesametinden dört, beş misli büyük tunçtan bir heykelinin dikilmesi gerektiğini ve İzmir’dekinin memleketi kurtaranı buradakinin de memleketi koruyanı temsil eden bir Anıt olacağını” aktarmıştır. Belkahve’nin yanında otuz beş hanelik Kavaklıdere köyü vardır. Bu köyün bir kahramanı olan Mehmet Efe, Milli Mücadele’ye 93 yaşında iken on çoluğu-çocuğuyla katılmış ve bir kaç yıl önce 104 yaşında ölmüştür. Yine General Dirik bu kahramanı yaşatmak için bu köyde Mehmet Efe adına bir okul yaptırmıştır. Buradan eski adı Nif yeni adı Kemalpaşa olan kazaya geçilmiştir. Burası da Milli Mücadele’de Atatürk’ün karargâh kurduğu bir yerdir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 10-11).

Heyet Turgutlu’dan daha sonra otobüsle Sart’a hareket etmiştir. Heyet, burada Kemalpaşa’nın yakınlarında Gediz ovasını Küçük Menderes ovasına bağlayan Karabel boğazında çam ormanları içinde sert bir kayalığa dikilmiş olan halkın “Eti Baba” dediği “Eti İlahi” kabartması incelenmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 11; Yeni Asır, 17 Eylül 1935; Anadolu 17 Eylül 1935; Tan, 17 Eylül 1935).

Krezüs’ün hüküm sürdüğü eski bir Lidya şehri olan Sart’ta büyük mabet gezilmiştir. Sart Harabesi oldukça iyi parçalardan oluşan, ayakta kalabilmeyi başarmış önemli bir mabettir. Bu şehrin kenarından küçük bir çay akmaktadır. Rivayete göre eski zamanlarda bu bölgeden altın çıkarıldığı hatta Krezüs’ün, meşhur bazı hazinelerinin buradan çıkan altınlarla dolduğudur. Tekrar Turgutlu’ya dönen Heyet üyeleri, burada Atatürk’ün karargâhını kurduğu ve İzmir’in alınma planını hazırladığı parkta yemek yemiştir. Turgutlu’dan hareket ederek yolda Manisa’ya uğramış ve buradan Mimar Sinan’ın orijinal bir eseri olan Muradiye Camisinin medrese ve kütüphane kısmı gezilmiştir. Camide var olan 711 Hicri tarihli kıymetli bir Kur’an ve kütüphanede de kıymetli el yazmaları incelenmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 11).

Heyet gittikleri il ve ilçelerde başta Halkevleri olmak üzere tüm kuruluşlar tarafından sevgi ve saygıyla karşılanmış ve yolcu edilmişlerdir. Aydın’da da Halkevi’nden bir grup yetkili onları Aydın Halkevi adına selamlamış ve saygılarını sunmuştur Heyet aynı günün akşamı İzmir’e dönmüştür. (Yeni Asır, 17 Eylül 1935; Anadolu 17 Eylül 1935; Tan, 17 Eylül 1935; Cumhuriyet, 16 Eylül 1935). Saat 21.00’de İzmir’e gelen Heyetin o

²⁰ Pietro Canonica, 1 Mart 1869-8 Haziran 1959 tarihleri arasında yaşamış uluslararası üne sahip bir İtalyan heykeltıraştır. Aynı zamanda, ressam ve besteci olan Canonica Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarında yapmış olduğu pek çok büyük boyutlu mermer ve bronz heykellerle Türk sanat tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

günkü raporu Atatürk'e telefonla bildirilmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 12).

Dördüncü gün:

Heyet gezinin altıncı günü olan 17 Eylül 1935 Salı'yı "İzmir günü" olarak planlamıştır. Herkes istediği planı yapmakta serbest bırakıldığı bugünde üyelerin bir kısmı, İzmir'de kalarak buranın önemli yerlerini gezerken bir kısmı da otobüsle Ödemiş'e hareket etmiştir. Ödemiş'e giden grup Arıkbaşı İstasyonunda mola vermiştir. Grup içinde bulunan General Kazım Dirik burada yaşanan acı bir tarihi hatırayı üyelere anlatmıştır. Burada Millî Mücadele yıllarında "Erkinlik Savaşı" Yunanlıların 19 köylüyü bir eve kapatarak "cayır cayır" yaktıklarını ve bu acı hatırayı daima bir ibret dersi olarak yaşatmak için de bu evin yerine bir anıt dikilmesini islediğini ifade etmiştir. Köylülerin bu anıtın hazırlığına başladığını hatta taşlarını dahi hazırladıklarını söylemiştir. Yine bir Millî Mücadele'de önemli bir başka yerinde adı "Hacı İlyas" ve yeni adı "İlk Kurşun Köyü" bilgisini paylaşmıştır. Yunanlılara ilk kurşunun atıldığı yer olduğu için buraya da bir Anıt diktirmiştir.

Dört gün İzmir'de kalan ve tarihi incelemelerde bulunan Heyet, özel bir otobüsle Ödemiş'e gelmiştir. Ödemiş'te şehir mızıkası ve bir takım jandarma tarafından askeri törenle karşılanmışlardır. Burada dinlenen Heyet, daha sonra Birgi'de Birgi'nin en güzel evi ve Türk sivil mimarisinin son altı asırlık önemli orijinal bir eseri olarak kabul edilen Çakırağa Konağını gezmiştir. Buradaki Türk izlerini inceleyen Heyet sonra Gölcük'e geçmiştir. Otomobillerle yola çıkan üyeler, Birgi'den geçerek 900 küsur metre yükseklikteki Gölcük yaylasına çıkmışlardır. Birgi'ye geri inen Heyet Birgi'de Aydınolu Mehmet Bey'in Hicri 712'de yaptırdığı camii gezmiştir. Bu caminin minberi ve pencere kapakları Türk tahta işçiliğinin şah eserlerinden biri olarak gösterilmektedir. Caminin hemen yanında Aydınolu Mehmet Bey'in oğlu İsa Bey'in Emir Bahadır'ın ve Gazi Cemil Bey'in mezarlarının olduğu bir türbe vardır. Caminin kuzeyinde eski bir Selçuklu Hamamı vardır. Burası da General Dirik'in inisiyatifi ile tamir edilmektedir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 12; Yeni Asır, 18 Eylül 1935)²¹.

Gezi sırasında Anadolu muhabiri, Afet İnan ve Kazım Dirik'le özel röportaj yapmıştır. Afet İnan muhabire verdiği beyanatta Anafartalar'ı gezdiklerini, General Galip Bey'den bilgi aldıklarını, oradan Truva'ya gittiklerini söyleyerek daha sonra Söke'ye geldiklerini ve burada da Milet harabelerini gezdiklerini anlatmıştır. Afet İnan buradan Efes'e Bergama'ya giderek Ege havzasında bulunan diğer yerlerde de incelemeler yapacaklarını

²¹ Birgi'nin diğer önemli bir yanı da meşhur Türk doktoru Hızır Bey'in (Hacı Paşa) doğduğu yerdir. Hızır Bey Mısır'daki meşhur Mısır Hastanesi'nin (Bimaristan-ı Mısır) başhekimliğini yapmıştır. Aydınolu İsa Bey'in daveti üzerine Birgi'ye memleketine dönmüştür. General Dirik'te bu büyük doktorun adına Birgi'de bir anıt diktirmiştir. Uluğ İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, s. 13.

da haberini vermiştir. İzmir’de kalan diğer tarihi eserleri ise başka bir gezide inceleyeceklerini, çünkü gezi için ayrılan sürenin kısıtlı olduğunu söylemiştir. Öyle ki bu gezinin daha genel bir gezi olduğunun altını çizen Afet, daha sonraki gezide tek tek her tarihi kalıntıları inceleyeceklerinin de haberini vermiştir. Ancak yine de yaptıkları bu gezide gördükleri tarihi yerleri çok enteresan bulduklarını, bu bölgenin tarih açısından çok zengin olduğunu, kısım kısım buraları daha sonra gezeceklerini de ifade etmiştir. Hatta bu bölgenin bir seferinde gezmekle bitirilemeyecek kadar eski ve geniş bir tarihi geçmişe ait kalıntılara sahip olduğunu hatta Ege’nin karşısında Truva’nın gölgede kaldığını söylemiştir. Afet İnan, ayrıca Kazım Dirik’in Ege Bölgesi ile ilgili derin bilgisinden bahsederek çok memnun kaldıklarını gazetecilere anlatmıştır (Anadolu, 17 Eylül 1935; Kurun, 19 Eylül 1935; Cumhuriyet, 18 Eylül 1935). Bu esnada gazetecilere duygularını şu cümlelerle anlatmıştır.

“İzmir’den gelirken otokardaki heyecanımızı hiç unutamayacağım. Trakya Genel Espektörü Müfettişi General Kazım Dirik’in İzmir ve Ege havzasına ait derin bilgilerinden ve vakit geçirme hususundaki tatlı konuşmalarından çok mütehasıs olduk. Ardından gelen heyetle alakadar olan bayan afet bu sırada heyete dönerek Aydınli arkadaşların gösterdiği ilgiden müteşekkirimiz. Bilhassa hazırlamakta oldukları Ege’nin Aydın bölgesine ait tarihsel eser bizi çok alakalandırdı. Bu eser hakkında kendilerinden aldığım izahatta çok tatminkârdır. Eserin basılmadan evvel Türk Tarihi Araştırma Kurumuna gönderileceklerini söylediler bu suretle eserin kurumdaki ilgili arkadaşlar tarafından incelenmesi bilhassa dikkate celp edecektir Aydınli arkadaşlara çok selam” (Cumhuriyet, 18 Eylül 1935).

Kazım Dirik ise: Türk Tarih Kurumu’nun Çanakkale, Anafarta, Truva ve Ege incelemelerine katılmanın kendisi için büyük ve şerefli bir görev olduğunu Ege’de geçen on yıllık hayatının kendisi için bir okul olduğunu anlatmıştır. General, Aydın CHP ve Halkevinden gelen heyete Aydınlıların başkan Afet İnan’a ve heyete gösterdiği ilgiden çok memnun olduklarını ifade ederek teşekkür etmiştir (Anadolu 17 Eylül 1935).

Heyet, daha sonra Ödemiş’te Halkevini ziyaret ettikten sonra İzmir’e gelmiştir. Heyetten bazı kişiler burada kalarak Kadife Kale (Pagos) Antikite müzesini ve müze etrafındaki hafriyatıyla yapılan İzmir’in Agorasını gezmiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 13; Yeni Asır, 18 Eylül 1935).

Afet İnan ise akşam saatlerinde Kemer istasyonunda bulunan müzeleri gezmiş; Valilikte Vali Fazlı Güleç’i, CHP Parti Binasında Avni Doğan’ı, Belediye Başkan Yardımcısı Suad Bey’i makamlarında ziyaret etmiştir (Yeni Asır, 18 Eylül 1935).

Böylece 17 Eylül 1935'te İzmir'de bulunan tarihi değerlere sahip diğer tarihi alanların pek çoğu incelenmiş ve müzeler gezilmiştir (Anadolu 17 Eylül 1935). Aynı günün akşamı saat 21.00'de İzmir Belediyesi tarafından Türk Tarih Tektik Heyeti onuruna Kordon'da bulunan şehir Gazi Gazinosu'nda 60 kişilik bir şölen yapılmıştır. Şölene şehrin ileri gelenleri ve gazetecilerin yanında General Kazım Dirik ile Vali Fazlı Güleç, CHP Parti Başkanı M. Avni Doğan, Belediye Başkan Yardımcısı Suad Bey, Müstahkem mevki komutanı General Rasim Bey, İzmir'in tanınmış tarihçileri mülki ve askerî erkân davetli olarak katılmışlardır (Anadolu 17 Eylül 1935; Yeni Asır 18 Eylül 1935). Şöleninde İzmir Belediye Başkan Yardımcısı ev sahibi olarak konuşma yaparken Afet İnan da teşekkür konuşması yapmıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 13).

Samimi bir ortam içinde başlayan şöleninde Belediye Başkan Yardımcısı Suad Bey konuşmasında şölene katılan Bayanları, Bayları selamlayarak teşekkür etmiştir. Ardından birkaç günden beri bölgede incelemeler yapan Heyetin İzmir'e bir bayram havası getirdiğini ve tarih ve tarihi eserleri incelemeleri sırasında bu incelemelerin zevkine İzmirli de ortak ettiğini anlatmıştır.

Suad Bey daha önce kendilerine öğretilen tarih bilincini "İmparatorluk tarihçisi ulusal tarihimizi bir kabile hayatından başlatıyor ve Türk ulusunu sadece 400 çadırılık bir aşiretten üretiyordu. Gençlik, birkaç muharebeden toplanmış mahdut bilgilerle yetiştiriliyor ve ulusa hiçbir öğrenme payı bırakılmıyordu." sözleriyle eleştirerek Heyette bulunan aydınlara "siz Atatürk devriminin tarihçileri, ulusal varlığımızın dayandığı göğüslerimizi kabartan eski eserleri meydana çıkarıyorsunuz. Kokmuş saltanat zihniyetinin ve o devrin malum bir vasfı olan muhtelif taassupların saklamağa çalıştığı kendi varlığımızın en lüzumlu ve öğrenmeğe değer parçalarını birer birer önümüze seriyorsunuz. Bunları gördükçe Türk ulusu tarihsel hakiki benliğini kavırıyor ve heyecandan, kıvançtan kabımıza sığamıyoruz." diyerek övgülerde bulunmuştur. Konuşmasına ayrıca Ege bölgesinde yapılan bu inceleme gezisinin Atatürk'ün ortaya koyduğu ulusal hedefe ulaşmak için önemli başlangıç adımı olduğunu ifade etmiştir. Hatta İzmir'de ve Ege'de gömülü olan ve atalarımızın eliyle yapılan tarihsel büyük medeniyetlerin, baha biçilmez hazineleri bulup çıkarmanız ve bunlar üzerinde geniş bir anlayışla yaptığınız incelemeler Türk ulusunun şerefini yükselttiği kadar her bakımdan İzmir'imizin şerefini de arttırdığını" söylemiştir.

Konuşmasını Heyete bu görevi veren Atatürk'e ve başta asbaşkan Afet İnan olmak üzere bütün heyet üyelerine İzmirli adına teşekkür ederek bitirmiştir. Ayrıca Heyet'ten Atatürk'e İzmirlilerin "yaşayan ve her zaman yaşayacak olan büyük sevgi ve saygılarını" iletmelerini istemiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 13-14. Yeni Asır 18 Eylül 1935; Cumhuriyet, 19 Eylül 1935).

Suad beyin konuşmasını dinledikten Afet İnan da Heyet adına bir konuşma yapmıştır (Ulusal Birlik, 17 Eylül 1935).

İnan, Türk Tarih Tetkik Heyet'i adına teşekkürlerini sunarak başladığı konuşmasına kendilerini çok candan karşılayan bütün İzmirlilerden ve özellikle gezdikleri yerlerdeki (il, ilçe ve köylerdeki) herkesten gördükleri yoğun sevgi ve alaka karşısında nasıl heyecanlandıklarını anlatarak devam etmiştir. Ayrıca bütün resmi ve özel kurumlara bu süreçte göstermiş oldukları kolaylıklardan bahsetmiştir. Yine kendilerine incelemeleri esnasında eşlik eden ve bilgiler paylaşan Kazım Dirik'e şükranlarını iletmiştir. Emeği geçen herkese teşekkür etmiştir.

Bu teşekkür kısmından sonra Afet İnan dünden bugüne kadar Marmara ve Ege bölgelerinde yaklaşık bir hafta boyunca yapmış oldukları incelemelerin özellikle tarih üzerine olduğunu, hatta "Tarih" in her şey demek olduğunu, tarihin içinden hiçbir şeyin kaybolamayacağını anlatmıştır. İnan İzmir'de görülen tarihi mekânların da kendilerine bu bölgede köklü bir toplu medeniyet eserlerinin var olduğunu ispatladığını aynı zamanda hangi zamanda olursa olsun bütün bunların bugün üzerinde yaşayan Türklerin eserleri olduğunu kanıtladığını ifade etmiştir.

Konuşmasında Anadolu'nun dünyanın hiçbir noktasında olmadığı kadar bol tarihi eserlerle dolu olduğunu, Türklerin böyle zengin bir yurdun üzerinde yaşadığının altını çizerek kendilerinin bu geziler sayesinde bunları bulduklarını ve meydana çıkarmaya mecbur olduklarını söylemiştir. Bunları yapmış olanlara gerek Yunan, Helenistik veya Roma, her ne denilirse denilsin buradaki bütün eserler bu topraklarda yaşamış olan Türk ırkı tarafından yapıldığını sadece dönem dönem isimlerinin isim değiştiğini bunun da o günkü siyasi hâkimiyetin bir sonucu olduğunu anlatmıştır. Ancak Türklerin bu konuda biraz pasif olduklarını ancak hangi türden olursa olsun bu eserlerin Türk'ün eseri olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda "Onları Türk yapmıştır. Evet, bunları Türk yapmıştır. Fakat bunları korumak her Türk'e vazifedir." diyerek sahiplenmiştir. Ayrıca Atatürk'ün direktifleri ile oluşturulan Türk Tarih Tetkik Heyeti'nin görevinin zor ve önemli olduğunu bu bağlamda Türk medeniyetinin tarihi kalıntılarını ortaya çıkarmak için canla başla canla başla hiç durmadan çalışması gerektiğinin de altını çizmiştir. İnan bu zorlu görevde Atatürk'ün desteğinin çok değerli olduğunu anlattıktan sonra İstanbul gazetelerinden rica ettikleri gibi İzmir gazetelerinden, İzmir'de bulunan resmi ve özel kuruluşlardan da bu tarihi eserlerin korunmasında büyük yardımlar beklediklerini söylemiştir. Aynı zamanda İzmir bu yardımların sonucunun görüldüğünü birkaç sene önce gezdiği İzmir Müzesinde hiçbir şey yokken şimdi müzenin en kıymetli eserlerle dolduğunu hatta müze binasının bu eserlere dar geldiğini ifade etmiştir. Kurum adına bu sahada çalışan araştırmacılardan da çalışmalarındaki sonuçları kendileri ile paylaşmalarını isteyen Afet İnan özellikle halka tarih sevgisini ve tarihsel eserleri koruma zevkini aşılamlarını rica etmiştir.

İnan bir gün sonra İzmir'den ayrılacaklarını söyleyerek Atatürk'e yapmış oldukları tarihi incelemelerin sonuçlarını anlatırken Egelilerin sevgilerini ve selamlarını da bildireceklerini söyleyerek Belediye Başkan

yardımcısı başta olmak üzere herkese teşekkür etmiştir. Sürekli alkışlanan Afet İnan'ın bu sözleri sonrası şölen bitmiştir (İğdemir: 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 14-17; Yeni Asır 18 Eylül 1935; Cumhuriyet, 19 Eylül 1935).

Ulusal ve yerel basın gezi sonrası “Öğretmen Afet'in İzmir'de söylediği en önemli diye” başlığı altında İnan'ın şöleninde yaptığı bu konuşmaya geniş bir yer verilmiştir. Ayrıca o günün gazetelerinde Marmara ve Ege bölgelerinde Helen ve Roma devirlerinin eserlerinin hep buralarda yaşamış olan Türklerin medeniyetleri tarafından başarılmış olduğundan övünçle bahsedilmiştir. (Yeni Asır 18 Eylül 1935; Cumhuriyet, 19 Eylül 1935).

Son gün:

Afet İnan başkanlığında Trakya Genel Müfettişi General Kazım Dirik ve on altı kişilik Türk Tarihi Tetkik Kurulu, beraberindeki Vali Fazlı Gülce, Belediye Başkan Yardımcısı Suad Bey ve Halk Partisi İl Başkanı M. Avni Doğan'la birlikte 18 Eylül 1935 Çarşamba saat 08.15 te Cumhuriyet alanındaki Atatürk heykeline, daha sonra Karşıyaka'da Atatürk'ün annesi ve “en büyük Türk kadını” Zübeyde Hanım'ın mezarına bir çelenk koymuşlardır.

İzmir Belediye Başkan Yardımcısı Suad Bey İzmir Belediye bölgesinin bittiği Dedebaşı'ya kadar Heyetle birlikte gitmiştir. Aynı zamanda Atatürk'e “İzmir halkının sonsuz saygılarının ve derin sevgilerinin ulaştırılmasını rica ettikten” sonra Afet İnan'a mevsim çiçeklerinden yapılmış zarif bir buket sunmuştur. Başkan Afet İnan da Suad Bey'den şehir halkına ve İzmir'de o günlerde bulunmayan Belediye Başkanı Doktor Behçet Uz'a teşekkürlerini iletmesini istemiştir. Suad Bey, Heyet'i uğurladıktan sonra İzmir'e dönmüştür (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 17; Cumhuriyet, 19 Eylül 1935; Yeni Asır, 18 Eylül 1935).

Heyet İzmir'den Vali Fazlı Güleç CHP Parti İl Başkanı Avni Doğan eşliğinde otomobillerle Bergama'daki harabeleri inceledikten sonra İzmir Kemalpaşa'dan vali ve CHP İl Başkanı tarafından yolcu edilmişlerdir. (Anadolu, 17 Eylül 1935).

Heyet buradan yol üstünde bulunan Menemen'e uğrayarak Kubilay Anıtına Cemiyet adına bir çelenk koymuştur. Daha sonra Menemen'den Bergama'ya giden Heyet ilk önce Bergama'nın çok önemli şehir müzesi ile yapılmakta olan ilim evini gezmiştir. Daha sonra Bergama'nın meşhur Akropolüne çıkmıştır. Heyet Bergama Akropolünü genel bir gezinti halinde ve bir kısmını da gezmeden ancak beş saatte gezebilmştir. Üyeler denizden 300 küsur metre yükseklikte bir dağın etrafında yapılan Bergama Akropolü'nü görülen eserler arasında tarihi zenginliği itibarıyla şehirlerin en önemlisi olarak görmüştür. Agora, Atalos'un evi vardır. Geniş taş döşenmiş hafif meyilli bir yokuştan çıkarak asıl Akropol'e girilmektedir. Burada jimnasyum, hamam, mabetler, kütüphaneler ve doğu tarafında 50.000 kişilik ihtişamlı bir tiyatro binası vardır. Heyetin bir kısmı Askilapyon'u ve Bazilikayı gezmiştir.

Uluğ İğdemir, Bergama için üzerinde altmış yıl daha çalışabilecek büyük bir medeniyet merkezi ve bir şehir kalıntısı olduğu yorumunu yapmıştır.

Heyet Bergama'dan Dikili'ye, Dikili'den Ertuğrul yatıyla İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Afet İnan ve Kazım Dirik Heyet adına gezi boyunca her akşam yaptıkları gibi Atatürk'e son bir telgraf çekerek büyük kazanımlarla biten bu geziden dolayı kendilerine minnet ve şükran duygularını dile getirmişlerdir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, 18).

5. Türk Tarih Heyeti Üyeleri'nin Kafa Ölçüleri

Türk Tarih Tezi'nin önermelerinden biri Türklerin Orta Asya kökenli ve beyaz ırka mensup kafa yapısının brakisefal²² kafa yapısı olduğudur. Bu bağlamda Türk Tarih Tezi Yunanlıları, Romalıları, Mısırlıları, Hintleri, Sümerleri, Hititleri, İskitleri, Lydialıları, İonialıları ve Etrüskleri Türk olarak kabul etmektedir (Akgönül, vd., 2020, s. 279). Bu konuda Türkiye'de antropoloji alanındaki ilk çalışmalar 1925'de Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi'nin kurulmasıyla başlamıştır. Antropoloji konusunda eğitim için Fransa'ya 1927 yılında gönderilen Dr. Şevket Aziz Kansu, Almanya'ya 1934 yılında Seniha Tunakan, ABD'ye 1935 yılında Muzaffer Süleyman Şenyürek, İsviçre Cenevre'ye 1936-1938 yılları arasında Afet İnan gönderilmiştir. İsviçre'de Prof. Dr. Eugene Pittard'ın öğrencisi olan Afet İnan 64.000 kişi üzerinde antropolojide dünyanın en kapsamlı anketini düzenlemiştir. Anket sonucunda Türklerin "brakisefal" kafa yapısına sahip oldukları sonucuna varmıştır. Böylece 1930 yılından sonra yapılan kazılarda antropoloji uzmanları da bulunmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra yapılan çalışmalar antropoloji ve arkeoloji ortak çalışmaları olmuştur (Uzun, 2019, s. 104, 105)²³.

Uluğ İğdemir de gezi raporunda gezinin son gecesinin de heyetten 14 üyenin kafalarının ölçüldüğünü ve bunların ortalamasının da 84 çıktığını yazmıştır. Üyelerin hepsinin Brakisefal kafa yapısına sahip olduklarını ifade eden Uluğ İğdemir ölçüleri de şöyle vermiştir (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 19).

²² Brakisefali: Kafanın arkasının tamamen düz olmasıdır. Kafa orantısız biçimde geniştir. Alın genellikle şişiktir ya da iki yönden de ileri doğru çıkıktır. Akgönül, S. O. , Sönmez, B. , Yeşil, M. Albayrak, M., Tütüncü, E. , Acuce, İ. , Kaşka, G. , Hümmüzlü, B. , Köker, H. & Fırat, M. (2020). 100. Yılında Türk Arkeolojisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , (50) , 275-335. DOI: 10.35237/sufesosbil.760779, s.279;

²³ Afet İnan fiziki antropoloji üzerine 3 Temmuz 1932'de I. Tarih Kongresi'nde "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde" konulu tebliği sunmuştur. İnan tebliğinde "Orta Asya'nın otokton halkı kimdir?" sorusu üzerinden jeolojik zamanlar hakkında bilgi vermiştir. "Paleolitik devrenin son safhasında Avrupa'da, Afrika'da, Asya'nın güney çıkıntılarında insan tipinin dolikosefal olduğunu, Avrupa'ya, Paleolitik ve hatta Mezolitik devre ait yontma taş tekniğini götürenlerin bu dolikosefaller olduğunu" söyleyerek brakisefal ve dolikosefal iki tipin karışımı ile Orta Asya'daki orta tip brakisefal insanlar ortaya çıkmıştır. İsmail Uzun, (2019). Afet İnan'ın Sosyo-Kültürel Çalışmaları. Tarih ve Günce, 2 (4) , s. 104-105.

General K. Dirik: 159/ 189 = 84	Muzaffer Göker: 162/183= 85
B. Hamit Ongunsu: 162/ 190= 85	Bayan Semahat: 150/183= 82
B. Aktes Nimet Kurat: 155/192= 80	B. Hamit Sadi: 165/ 188= 87
Bayan Suat: 158 /187= 84	Bayan İclal: 146/ 170= 85
Bayan ideal: 153/ 182= 84	Bayan Parlak: 153/ 186= 82
Bayan Münire: 155/ 174= 88	Bay Uluğ: 155/ 182= 85"
Bayan Sıdika: 145 /176= 90	Muzaffer Göker: 162/183= 85
B. Fuat Köprülü: 152/ 190= 80	Bayan Semahat: 150/183= 82

Tablo 1 İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu: 19

Afet İnan, bu konuyla ilgili ilk resmi ve ayrıntılı açıklamayı Türk Tarih Kurumu'nun 1937'de İkinci Kongresinde açılış konuşması sırasında yapmıştır. Afet İnan arkeoloji alanında yapılan çalışmalarını anlattığı bu konuşmasında "Türk tarihinin beşer kültürün analığını üzerinde taşıdığını, Türk ırkının beyaz ve brakisefal olduğunu" söyleyerek Türk ırkının Anadolu'daki köklerinin, tarihin en eski devrinden başladığını Proto-Eti ve Eti bu sahipliğin başında geldiğini anlatmıştır. Ondaki sonraki göçlerin de "Türkiye topraklarına aynı ırktan olan Türk kardeşlerini" getirdiğini ve farklı isimlerde pek çok Türk devletinin kurulmuş olduğunun bilgisini vermiştir. Hatta Türk Tarih Kurumu'nun beş yıllık çalışması sonrasında; neolitik ve maden devirlerden başlayarak Pasifik üzerinden eski Amerika kültürü dâhil dünya medeniyetinin aynı kökten beslendiğini ortaya çıkarmaya çalıştıklarını söylemiştir. Ayrıca "Bugünkü yurdumuzun sahipleri en eski kültür kurucularıyla aynı ırkın vasıflarını taşıyan çocuklardır" diyerek asıl bu ırkın beşinin ve kültürünün izlerinin Orta Asya olduğunu işaret etmiştir. Türkiye topraklarındaki bu zengin ve çeşitli eserleri ortaya çıkarmak için başlatılan hafriyat çalışmalarının öneminden de bahseden İnan, aynı konuda Bükreş'te toplanan "Anthropologie, Archeologie Prehistoriques Kongresinde de bilgi verdiğini ve Cemiyetin asıl hedefinin her yönden Türk tarihinin zenginliğinin ortaya çıkarılması için malzeme toplama olduğunu ifade etmiştir. Afet İnan o günlerde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nden de konuyla alakalı olarak Anadolu toprakları altındaki binlerce yıllık cet iskeletlerin incelenmesi için bütün memlekette bir antropometrik anket yapılmasını rica etmiştir (İnan, 1938, s. 5-7,12). Böylece İnan Marmara ve Ege gezisi sırasında Heyet üyelerinin kafa ölçülerinin ölçülmesine devam edileceğinin işaretini vermiştir.

Konuyla ilgili Zafer Toprak Antropolojik verilere dayandırdığı Türk Tarih Tezini "Bağımsızlık savaşının ve ardından gelen Batı'yla ilgili düş kırıklığının kültürel sonucuydu. Alternatif Aydınlanma anlayışı Türk Tarih Tezi'ni ortaya çıkardı (Toprak, 2011, s. 20-30). Kurgulanan tarih anlayışı yeni bir kimlik inşa sürecinin önemli yapı taşlarından biri oldu. Batı'nın emperyal düşüncesi Osmanlı sekenesini uygarlıktan yoksun, fütuhattan başka bir kaygısı olmayan, yağmacı bir toplum olarak algılıyor: bu nedenle Anadolu'dan dışlanması gereken bir topluluk olarak görüyordu. Türk Tarih Tezi Ankara'nın Anadolu'ya tutunma, bu topraklarda yaşayan insanların

geçmişine gönderme yaparak uygar kimliğini kanıtlama ve çağdaşlığa açılım özlemini ifadesi” olarak yorumlamıştır (Toprak 2011, s. 29).

6. Türk Tarih Heyeti Üyelerinin Marmara ve Ege Gezilerinin Bitişi ve Yankıları

Türk Tarih Heyeti’ni taşıyan Ertuğrul yatı Marmara’yı “sakin ve güzel bir havada geçerek” saat 14.45’te Florya önüne gelmiştir. Atatürk bir motorla yata kadar gelmiş ve Heyet üyelerini onurlandırmıştır. Motorda Atatürk’ü gören üyeler büyük bir coşkuyla onu alkışlamışlardır. Uluğ İğdemir “Onun elini öpme şerefi şereflerin en büyüğüydü.” cümleleriyle o an duydukları sevinci ifade etmiştir. Böylece büyük neşe ve samimiyet içinde Dolmabahçe’ye geçilerek seyahat tamamlanmıştır (İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu:19; Cumhuriyet, 20 Eylül 193).

Basında geniş yer bulan Kurumun bu kapsamdaki inceleme gezileri sonrasında eski eserler hakkında halkı aydınlatmak için Türk Tarih Tezi’nin içeriğiyle örtüşen aşağıdaki bildiri yayımlanmıştır.

“Yurddaş,

Türk toprağının üst ve altı değerli antikiteler, anıtlar ve tarihi eserlerle doludur. Bunlar Türk ulusunun dünyada ilk kültürü kurduğunu, ulusumuzun başka uluslara Kurumun kültür önderliği ettiğini bütün acuna tanıtacak şahitlerdir. İnsanlık kültürünün kuruluşunda, gelişiminde ve ilerleyişinde Türk ulusunun yaratıcı varlığını gösteren, bu ata andaçlarını korumakla Türk tarihini korumuş oluruz.

Yurddaş, Ulu Cumhurbaşkanımız Atatürk’ün yüce önderliği altında Türk tarihini başlangıcından başlayarak incelemekte olan ve Türk tarihinin eskiliğini, genişliğini ve yüksekliğini bütün dünyaya tanıtmaya çalışan Türk Tarih Kurumu, bütün çalışmalarında tarihi eserlere dayanmaktadır. Bu eserler, hepimizin ulusal, müşterek malımızdır. Onun için bu eserleri yıkılmaktan harab olmaktan, yabancı illere ve ellere geçmekten korumak her Türk için ulusal bir ödevdir.

Yurddaş, bu ödevi canla başla yerine getirmeye çalış. Tarihi eserler bulur, böyle eserlerin yerlerini görür veya işitirsen, bu eserlerin şunun bunun eline geçmesine meydan vermeden müzelere ve hükümet adamlarına haber ver. Kendi kendine usulsüz ve tarih devirlerini altüst edecek toprak kazılarında bulunma. Böylelikle define arayacağım diye, bulacağın eserler ne sana, ne de tarihe yarar. Sana atalardan kalmış veya eline geçmiş olan tarihi eserleri de yabancı ellere kaptırma. Bütün bunları ulusal kurumlara vermek kutsal amacın olsun.” (Koca, 2012: 75-76).

Bu bildiriyle ulusça yapılan ve yapılacak olan arkeolojik çalışmaların temel amacının Türklerin Anadolu’daki varlığını tarih öncesi kalıntılar ışığında

ortaya çıkarmak ve Türklerin Anadolu'nun eski bir ulusu olduğunu ispatlamak olmuştur (Koca, 2012, s. 76).

Konuyla ilgili II. Türk Tarihi Kongresi'nde Afet İnan bir konuşma yaparak arkeolojik çalışmaların önemine işaret etmiştir. İnan:

“Arkeolojik araştırmalar, bizim ülkemizde en zengin ve verimli sahayı bulmuştur. Şimdiye kadar muhtelif ilim heyetleri, bu tarih belgelerinde araştırmalar ve hafirlerde bulunmuşlardır. Bu hususta Osmanlı İmparatorluğu devrinde yeni ilmi metodlardan istifade ederek Türk heyetlerinin çalışması pek mahdut olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin her sahada ileri gidişi tarih ve arkeolojiye de büyük bir pay ayırmıştır. Hafriyat işlerinde çalışmalarımız henüz çok yenidir. Fakat alınan neticeler beşeriyet kültür tarihi için çok değerli ve şümüllüdür. Muhtelif yerlerde yapılan hafirlerimiz, Türkiye tarihinin hemen her devri için bize belgeler vermiştir.” (Koca, 2012, s. 77) diyerek Cemiyetin yapılan kazılarda en yetkin kurum olarak görev yaptığını anlatmıştır.

Bu çalışmaları şöyle sıralamıştır: Ahlatlıbel, 1933, Karalar, 1933, Göllüdağ, 1934, Alaca-Höyük, 1935-37, Trakya Höyükleri, 1936-37, Ankara Kalesi, 1937, Çankırıkapı, 1937, Etiyokuşu, 1937, Pazarlı, 1937, Kuştepe'de tarihten önceki devirlere ait keramiklerin bulunduğu ve burada da kazıların yapılacağına bilgisini vermiştir. Sarayburnunda araştırmalar yapılması için, İstanbul Üniversitesi ve Müzeler İdaresi katılımıyla Müzeler Müdürü Bay Azizden rica edildiğini söylemiştir (Koca, 2012, s. 77-79).

Afet İnan, Atatürk'ten Mektuplar kitabında gezi ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir. “3-12 Eylül 1935 tarihleri arasında Atatürk'ün bize tahsis ettiği Ertuğrul yatı ile Marmara ve Ege bölgelerindeki tarihi abideleri, kazı yerlerini görmeye gittik. Bu seyahatin gazetelerde geniş akisleri oldu. Özellikle memleketimizde bulunan her eserin meydana çıkarılması ve korunması ile yükümlü olduğumuzu kamuoyuna duyurduk. Bu yerlerde kazı heyetlerinin yalnız yabancı devletlerden gelmiş olması elbette dikkati çekiyor ve bir an önce bizlerde de bu konularda çalışacak olanları görmek istiyorduk. Aynı yıl Alacahöyük bize büyük ümitler vermişti.” (İnan, 2018, s. 23).

7. SONUÇ

Türk Tarih Kurumu kurulduğu günden bu yana, Atatürk'ün direktifleri ve desteğiyle, Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Anadolu kültürünün eskiliğini ve bunu Orta Asya'ya bağlayan yolların belgelerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Kurum bu minval üzere Anadolu'da yeni ve klasik uygarlıkları ortaya çıkarmayı amaçlayan pek çok başarılı tarihi ve arkeolojik inceleme gezileri yapmıştır. Düzenlenen bu gezilerin sonunda gerekli görülen yerlerde kazı çalışmaları yapılmış ve bu mekânlardan çıkan eserlerin pek çoğu Anadolu'nun farklı ilerinde bulunan tarihi müzelerde sergilenmiştir. Ayrıca

bu eserlerin devamlı araştırılıp korunması da yeni kurulan Cumhuriyetin en öncelikli görevleri arasında yer almıştır.

Öyle ki Türk Tarihi'nin sadece Osmanlı Tarihi'nden ibaret olmadığı; Anadolu'nun çok kültürlü, çok dilli, çok dinli bir coğrafya olduğundan hareketle eserlerin hepsine Türklerin sahip çıktığı ve daima çıkacağı felsefesi yaygın kabul görmüştür. XX. yy.'da "milli bir tarih teorisi" olarak kabul edilen bu Türk Tarih Tezi dönemin koşullarında milliyetçi-duygusal düzeyde kalmamış, geniş manada hem bilinçli bir Türk nesli yetiştirmede hem de yeni devletin sınırlarının korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece Kurum üyeleri tarihin hangi safhası olursa olsun Anadolu'daki Türk medeniyetinin doğru ortaya çıkarılması ve korunması için canla başla çalışmışlardır. Bu çalışmalara; ulusal ve yerel basının yanında araştırma yapılan bölgelerde bulunan tüm resmi ve özel kuruluşlardan da destek gelmiştir. Türk Tarih Tetkik Heyeti'nin yaptığı inceleme gezileri dönemin basınında çoğunlukla ilk sayfalardan en ince ayrıntısına kadar verilmiştir. Bu destek özellikle halka tarih sevgisini ve tarihi eserleri koruma zevkini aşılama da çok etkili olmuştur.

Bu kapsamda Türk Tarih Heyeti'nin düzenlediği Marmara ve Ege bölgelerindeki tarihi mekânları inceleme gezisi 12 Eylül 1935 günü başlamış ve 18 Eylül 1935 günü bitmiştir. Tarih ve arkeoloji alanlarında uzman on altı kişinin katıldığı, yaklaşık bir hafta süren gezide Heyet üyelerine hem Çanakkale'de hem de İzmir'de bulunan resmi ve özel kurumlar özel ilgi ve kolaylıklar sağlamışlardır.

Gezi boyunca Heyetin manevi açıdan heyecanı ve özverili çalışmalarının yanında; Marmara ve Ege Bölgesi'nde birçok yeri yakından tanıyan, özellikle tarihi mekânlarda önceden etüt çalışmaları yapan Trakya Genel Müfettişi General Kazım Dirik'in gezi sırasında aktardığı bilgiler incelemelerde çok faydalı olmuştur. Öyle ki Heyet bu bilgiler ışığında Anadolu'da bulunan medeniyetlerin bağlantı noktası olan tarihi zenginlikleri belirlemiş ve bu tarzda ayrıntılı inceleme gezilerine ve kazılarına devam edilmesi kararını almıştır.

Heyet üyeleri, görülen yerlerde Yunan, Helenistik veya Roma medeniyetlerine ait bütün eserlerin, bu topraklarda yaşamış olan Türkler tarafından yapıldığını arkeolojik ve tarihi açıdan önemli bulgularla ortaya koymuştur. Bu bağlamda Türk Tarih Tetkik Heyeti, Marmara ve Ege gezisinde ilk önce Çanakkale'de Türk savaş tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Arıburnu ve Anafartalar savaşlarının yapıldığı bölgeyi; daha sonra İzmir'de eski çağların en önemli merkezlerinden biri olan Efes, Didim, Milet, Bergama ve Söke'yi gezmiştir. Heyet Efes'de Vedius Gymnasium stadyumunu, tiyatrosu, mermer cadde, Celsüs Kütüphanesi, Agora ve Serapis tapınağını gezmiş ve yapılması gereken restorasyon notlarını almıştır. Aynı mekide bulunan Türk motifleri ile yapılan Aydınogullarına ait İsabey Camii gezilmiştir. Yine bölgede Lidya şehri Sard şehri ve burada bulunan Mimar Sinan'ın orijinal bir eseri olan Muradiye Camisi, medresesi ve kütüphanesi önemli bir kültür mirası olarak kaydedilmiştir.

Heyet üyelerinden Uluğ İğdemir, Marmara ve Ege gezisi boyunca her günün sonunda yaşananları günlük notlar şeklinde tutmuştur. İğdemir Marmara ve Ege bölgelerinde görülen yerleri, buralarda yapılan incelemeleri duygularını katarak aktarmıştır. Notlarda dikkati çeken önemli bir ayrıntılardan biri Heyet adına Afet İnan ve Kazım Dirik'in gezi boyunca her gece Atatürk'e Türk Tarihi açısından büyük kazanımlara vesile olan bu gezinin nasıl geçtiğini telefon veya telgrafla bildirmeleridir. Bir diğeriye gezinin son gecesinde Heyetten 14 üyenin kafalarının ölçüsünün alınmasıdır. Ölçümler sonunda üyelerin kafa ortalamalarının 84 çıkması ve hepsinin Brakisefal kafa yapısına sahip olduğunun anlatılmasıdır. O günlerde böyle bir ölçüme neden ihtiyaç duyulduğu tam anlamıyla anlamlandırılmasa da gezinin son gecesinin konuşulan konularından biri olarak dikkat çekicidir. Ancak diğer taraftan Uluğ İğdemir'in notlarından, gezi sırasında üyelerin büyük bir memnuniyet ve huşu içinde oldukları anlaşılmasına rağmen, gezilen yerlerde yapılması öngörülen herhangi iş için üyelerin bireysel veya toplu görüşlerini gösteren ayrıntı notlar yoktur. Ayrıca Türk Tarih Kurumu Arşivinde de bu bilgilere ait müstakil bir veriye ulaşılamamıştır.

Bu geziden çıkarabildiğimiz sonuçlardan en dikkat çeken Heyet üyelerinin öz eleştirileri yaparak Türklerin birçok yerde devlet kurmalarına rağmen Türk ismini taşımamış ve gezdiği yerlerde adını tamamen belirgin bir şekilde kazımamış olmalarıdır. Bu nedenle Heyete başkanlık eden Afet İnan, gezi sonrası verdiği beyanatlarda Anadolu'da zengin bir tarihi mirasın ortaya çıkarılmasının yanında korunmasının çok daha önemli olduğuna işaret etmiştir. Çünkü bir yüzyılı aşkın süre yabancı unsurların Anadolu'da bu eserleri çıkartarak yurt dışına götördükleri ve oralarda sergiledikleri bilinmektedir. Bu nedenle Türk Tarih Kurumu'nun yanında bütün ulusun bu konuda uyanık olması ve çalışması milli bir görev olarak kabul edilmiştir.

Son tahlilde Türk Tarih Kurumu kurulduğu 1931 yılından itibaren günümüze kadar Anadolu'da pek çok tarihi ve arkeoloji alanlarında kıymetli çalışmalar yapmıştır. Türk milli tarihinin gelişmesi için bilimsel bir ortam hazırlamış ve ortaya çıkan bilimsel verilerle de Türkiye'nin dünyadaki evrensel yerine kongreler ve yayınlarla da önemli bir katkı sağlamıştır.

En önemlisi de Kurumun, dünden bugüne Anadolu'da ortaya çıkardığı tarihi eserler hem Anadolu tarihinin ne kadar eşsiz ve zengin olduğu hem de Türklerin Anadolu'da yaşayan bütün medeniyetlere ilham kaynağı ve ev sahipliği yaptığı gerçeğidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA, 30.18.1.2.54.9.20.

BCA, 490.1.0.0.3.11.13.

Uluğ İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, TTK Arşivi Yazma Eserler Kataloğu Y/0729.

Gazeteler

Akşam, 13 Eylül 1935.

Akşam, 14 Eylül 1935.

Akşam, 15 Eylül 1935.

Anadolu, 15 Eylül 1935.

Anadolu, 17 Eylül 1935.

Anadolu, 18 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 13 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 14 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 15 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 16 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 17 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 18 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 19 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 20 Eylül 1935.

Haber, 14 Eylül 1935.

Haber, 18 Eylül 1935.

Haber, 19 Eylül 1935.

Kurun, 13 Eylül 1935.

Kurun, 14 Eylül 1935.

Kurun, 15 Eylül 1935.

Kurun, 16 Eylül 1935.

Kurun, 19 Eylül 1935.

Son Posta, 13 Eylül 1935.

Son Posta, 14 Eylül 1935.

Son Posta, 15 Eylül 1935.

Son Posta, 16 Eylül 1935.

Son Posta, 18 Eylül 1935.

Son Posta, 19 Eylül 1935.

Son Posta, 20 Eylül 1935.

Tan, 14 Eylül 1935.

Tan, 15 Eylül 1935.

Tan, 16 Eylül 1935.

Tan, 17 Eylül 1935.

Tan, 18 Eylül 1935.

Tan, 19 Eylül 1935.

Türk Sözü, 15 Eylül 1935.

Türk Sözü, 17 Eylül 1935.

Türk Dili, 15 Eylül 1935.

Ulus, 13 Eylül 1935.

Ulus, 14 Eylül 1935.

Ulus, 15 Eylül 1935.

Ulus, 16 Eylül 1935.

Ulus, 17 Eylül 1935.

Ulus, 18 Eylül 1935.

Ulus, 19 Eylül 1935.

Ulusal Birlik, 14 Eylül 1935.

Ulusal Birlik, 17 Eylül 1935.

Ulusal Birlik, 18 Eylül 1935.

Yeni Asır, 14 Eylül 1935.

Yeni Asır, 17 Eylül 1935.

Yeni Asır, 18 Eylül 1935.

Yeni Asır, 19 Eylül 1935.

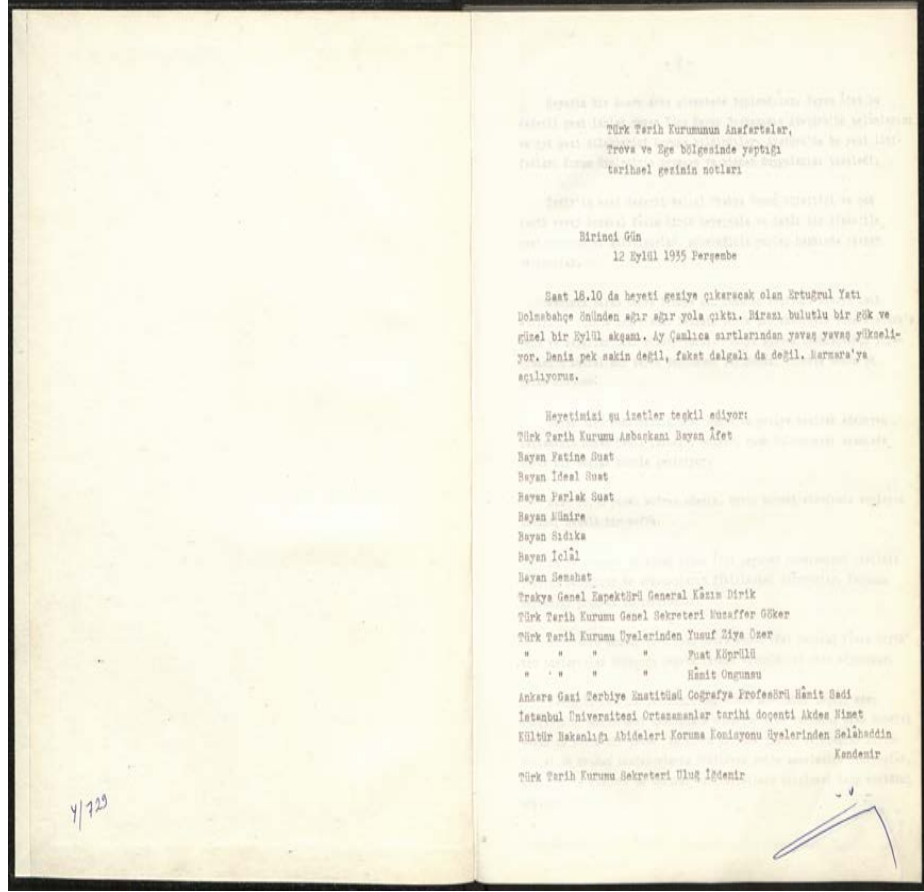
Kitaplar ve Makaleler

- _____, (1979). Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Uluğ İğdemir'in 80. Doğum Günü Töreninde Yapılan Konuşmalar. *Bellekten*, 43 (170), 523-535. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/72172/1162379>.
- Akgönül, S. O., Sönmez, B., Yeşil, M., Albayrak, M., Tütüncü, E., Acuce, İ. , Kaşka, G. , Hümmüzlü, B. , Köker, H. & Fırat, M. (2020). 100. Yılında Türk Arkeolojisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (50), 275-335. DOI: [10.35237/sufesosbil.760779](https://doi.org/10.35237/sufesosbil.760779).
- Aktürk, H. (2021). Bellekten Dergisi'nin Türk Tarihçiliğindeki Yeri ve Önemi, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 163-180, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usdad/issue/67204/935446>.
- Arık, R. O. (1937). Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1935 Deki Çalışmalara Ve Keşiflere Ait İlk Rapor, TTK, Ankara.
- Çora, A. N. (2021). Atatürk Kayıp Kıta Mu ve Türk Tarih Tezi Güneş Dil Teorisi Uzun Dijital Matbaa, Sonçağ Yayıncılık, Ankara. ISBN: 978-625-7333-50-4, Yayın No: 107.
- Erbası, F. S. (2023). Erken Tunç Çağı'nda Alaca Höyük Krali Mezarlarında Kurban Uygulamalarına Dair Bazı Gözlemler. *Oannes - Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 275-301. DOI: [10.33469/oannes.1235520](https://doi.org/10.33469/oannes.1235520).
- Gök, S. (2022). Yunanistan, Mısır, Filistin Ve Suriye Seyahati Bağlamında Tarihi İnceleme Gezilerinin Afet İnan'ın Tarihçi Kimliğine Etkisi, *International Gobeklitepe Social And Human Sciences Congress-Iv* September 09-11, Şanlıurfa, Türkiye, 325-331.
- Gölen, Z. (2002). "Atatürk'ün Tarih Anlayışı". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18, 159-185.
- Gülen, T. (2016). Cumhuriyet İle Birlikte Anadolu'ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 1015-1028. DOI: [10.17218/Hititsosbil.280828](https://doi.org/10.17218/Hititsosbil.280828).
- Halaçoğlu, Y. (2012) "Türk Tarih Kurumu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41, 547-549. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turk-tarih-kurumu>.
- İğdemir, U. (1963). Atatürk'ün Buyruğıyle Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı. *Bellekten*, 27 (108), 641-656. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/73551/1211182>.
- İnan A. (2018). Atatürk'ten Mektuplar, TTK Basımevi, Ankara.
- İnan A. (2009). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Yeni Baskıyı Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (1938). Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti, *Bellekten*, TTK Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (1939). Atatürk ve Tarih Tezi, *Bellekten*, TTK Basımevi, Ankara.

- Koca, O., Z. (2012). Cumhuriyet Döneminde Arkeolojiye Bakış (1923- 1940), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Mutlu, S. & Mutlu, Başaran, M. (2018). Anadolu'da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi. Academic Knowledge, 1(1), 64-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ak/issue/41671/492447>.
- Özlu, H. (2011). Afet İnan'ın Cenevre Günleri ve Tarih Çalışmaları. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 10 (22), 165-187.
- Öztaş, S. (2009). Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2), 94-107. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1401/16574>.
- Şakiroğlu, M. H. (1988). Atatürk Döneminde Başlatılan Tarih Çalışmaları Ve Halk Bilgisi Alanındaki Gelişmeler. Erdem, Erdem Sayı: 12. 813-878. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Erdem/Issue/44540/552545>.
- Toprak, Z. (2011). Atatürk, Eugène Pittard Ve Afet Hanım En Büyük Antropolojik Anket, Toplumsal Tarih, Ocak, 205, 20-30.
- Toprak, Z. (2011). Dolikosefal Den Brakisefale Türk Irkı Şevket Aziz Kansu ve Antropolojinin Evrimi, Toplumsal Tarih, 207, 19-29.
- Uzun, İ. (2019). Afet İnan'ın Sosyo-Kültürel Çalışmaları. Tarih ve Günce, 2 (4), 103-126.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1939). "Türk Tarihi yazılırken, Atatürk'ün alaka ve görüşlerine dair hatıralar", Belleten, III/ 23, TTK Basımevi, Ankara, 349-353.
- Ünar, Ş. (2020). Atatürk Dönemi'nde Türk Arkeolojisi. Anasay, (11), 129-148. DOI: 10.33404/anasay.649449.
- Yüceer, N. "Türk Tarih Kurumu", ttk.gov.tr 24/06/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-tarih-kurumu/pdf=3287> adresinden erişilmiştir.

EKLER

Ek 1:

Uluğ İğdemir, 1935 Çanakkale ve Ege Gezisi Raporu, TTK Arşivi
Yazma Eserler Kataloğu Y/0729.

Ek 2:

Anadolu 15 Eylül 1935; Tan, 18 Eylül 1935; Kurun, 19 Eylül 1935.

Ek 3:

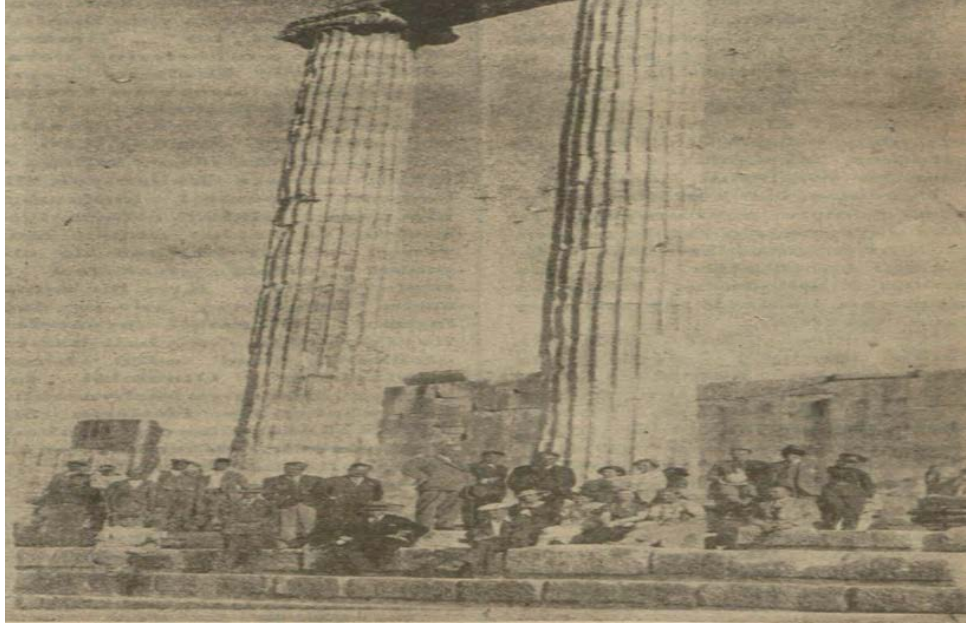
Ulus, 19 Eylül 1935.

Ek 4:

Haber, 14 Eylül 1935.

Ek 5:

Türk Tarih Kurumu Üyeleri Didim Mabedi Harabelerinde. Cumhuriyet 18 Eylül 1935; Anadolu, 15 Eylül 1935.

Ek 6:

İzmir Türk Tarih Kurumu üyeleri adına verilen şölen. Yeni Asır, 18 Eylül 1935.